

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ ROZBUDOVA DERZHAVY

ЖУРНАЛ ЗАРЕВА

ЗМІСТ:

З ПРАЦЬ КОМІСІЙ:

Олег Ольжич: Золоті слова 1
П. Грицак: Теодорит, митрополит київський, і його доба 4

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ КОМІСІЙ:

М. Плав'юк: Липинський і гетьманці 10

СПОМИНИ:

Л. Винар: Кінцеві роки життя сл. п. Остапа Грицяя і ЗАРЕВО 16

ДИСКУСІЯ:

Ростислав Єндик: Донцов і Хвильовий 21

ДОКУМЕНТИ:

Петро Стерчо: Конференція Гітлера з фельдмаршалом
Кайтелем і генералом Цайцлером у Берггофі 26

ОГЛЯДИ Й РЕЦЕНЗІЇ:

М. Ждан: Українські праці про теорію "Третього Риму" 33

Р. К.: Зайве видання 35

*: Український Господарник 37

НАДІСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Касовий звіт Центр. Кер. Стип. Фонду ім. О. Ольжича 38

КЛІВЛЕНД

РІК VI.

ЛИТО, 1954

Ч. 2 (13)

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

КВАРТАЛЬНИК

ВИДАЄ ПРОВІД ЗАРЕВА

Редагує Колегія, головний редактор д-р Богдан Винар.

Листування в редакційних справах скеровувати на адресу:

Bohdan Wynar, 2725 Queen Ave., Cleveland 13, Ohio, U.S.A.

В адміністративних справах звертатися на адресу:

M. Kozij, 229 Machray Ave., Ste. 24, Winnipeg 4, Man., Canada.

Представництва "Розбудови Держави":

Австралія: д-р К. Білинський,	32 Anderson St., N. Richmond, E. Melbourne, Victoria.
Австрія: Д. Павлишин,	Innsbruck, Dorf. 7.
Англія: В. Хомяк,	123 Notting Hill Gate, London W 11.
Аргентина: Ю. Липка,	c. Talcahuano 847, Buenos Aires.
Бельгія: Надія Ріпак,	58, rue de l'Aqueduc, Bruxelles.
Бразилія: Т. Грегорчак,	Caixa Postal 1340, Curitiba, Parana.
США: Д. Місько,	1429 E. 52 St., Cleveland, Ohio.
Італія: д-р В. Федорончук,	Roma, Via Nemorenze 100.
Німеччина: П. Дорожинський,	Muenchen 13, Agnesstr. 49/0 г.
Франція: А. Жуковський,	59, rue Cardinal Lemoine, Paris 5 - e.

Передруки дозволені тільки за поданням джерела.

Редакції, що висилають нам свої видання, прохаємо слати їх на адресу нашої редакції, у Клівленді, а не до адміністрації.

Золоті слова О. Ольжича

Від Редакції: Як відомо О. Ольжич видав свого часу **ЗОЛОТЕ СЛОВО**, вибір із українських історичних та літературних пам'яток, що доводять невмірущість нашої нації, її національно-етичний патос і повсякчасну готовість за правду нації віддати найвищу жертву. Якби довести ту книжку до наших днів у ній опинилося б багато висловів самого автора **ЗОЛОТОГО СЛОВА**, що на жертвнику нації навіки записав своє ім'я чином і кров'ю.

В 10-ту річницю смерти ми даємо малу пробу з його прозової спадщини, щоб, хоч натяком, показати духову велич **ЙОГО ОСОБИ**. На підставі трьох його свого часу друківаних праць 1) Два світовідчужання, Студентський Вісник 1931, ч. 8-10; 2) реферат читаний в рамцях живого журналу "Apollo Militans", що його улаштувало в 1933 році товариство **ЗАРЕВО** в Празі, "Голод і сучасна українська література", пізніше друківно в Самостійній Думці 1934, ч. 2 і 3) В авангарді героїчної доби (До проблеми націоналістичної культури) (Альманах В авангарді 1938) читач легко зорієнтується, що духові височини, що їх здобув сл. пам. О. Ольжич варті найвищої жертви. Віримо, що вони лишаться дороговказом нашої нації назавжди.

* * *

В духовій дійсності зміщаються все різні пережитки старого й початки нового . . .

Світова війна, де нації боролися між собою зо змертвілими консервативно-ліберальними гаслами на прапорах, не просвітлені ніякою живою вірою чи пристрастю, викликала грізний маразм у переможених і в переможців . . .

Та з найглибшої моральної депресії й кризи, саме в переможених, повстала нова духова дійсність — ідеалістична духовість націоналізму, що відкрила для Європи й цілого світу справжню нову епоху.

Марксо-комуністична духовість, оперта на матеріалістичній філософії, вилонилася, як пряма функція ліберально - капіталістичного світу. Зв'язок її з цим світом остільки тісний і остільки органічний, що між ними є плинний перехід. Зокрема на заході, комуністична культура тісно зазублена й черпає свої соки з демоліберальної.

Демоліберальний світ, душучись у йдейній мертвоті, шукав відвіження в розмасі та стихійності комуністичної революції.

Українська демократія й соціалізм, несучи на собі відповідальність за національну поразку, скомпромітувала всю світоглядну основу демолібералізму. Але вже сама природня духова реакція у революції від початку розійшлася з цією духовістю, даючи революції стиль високого героїчного напняття, чину й жертви. **Жорстока**

дійсність, що запанувала на просторах України по поразці перетопила розслаблену XIX століттям українську душу на давній історичний метал.

Варто підкреслити безсилля московського большевизму еволюціонувати в напрямку до більш поступового руху, яким є націоналізм. Сталінізм, це не розвиток до модерного московського націоналізму, а відворот до передвоєнного зразку рсїйського імперського “ура-патріотизму”. В майбутнім зударі, стануть супроти себе передовий новітній український націоналізм із застарілим державним патріотизмом московським. В цьому теж запорука перемоги України.

Це національна прикмета московської культури — ставити жакливу проблему і ніколи її не розв'язувати.

Для нас не може бути сумніву у виборі між двома світовідчуваннями: традиційної московської безхарактерности і молодого українського героїзму. Порівняння московської і української поезії є зайвим доказом хоробливости московської культури та благодатних наслідків звільнення зпід її впливу українського мистецтва. Давно вже не може бути мови про орієнтацію на Москву. Далі лише без неї!

Треба сконстатувати відрубність української поезії не лише супроти московської та загалом сучасної світової. Дух її є виключним у цілій Європі.

“Хотіння бути”, високого напруження воля до національного самоствердження забарвлює ціле світовідчування українця. Змагання до осягнення мети державно-політичної само собою переноситься на все життя. З цього волюнтаризму пливе, наприклад, сьогоднішня українська войовничість і в житті і в поезії.

Могутнє стремління до осягнення національного ідеалу надає йому вартости абсолюту. Він стоїть поза кожним скепсисом. А визнання одного абсолюту неминуче тягне за собою ряд інших, встановлюючи систему неруцимих ідей, скалю вартостей. Від нації до одиниці. Так родиться ідеалізм.

Він починає характеризувати українське життя і українське мистецтво. В поезії він виявляється в гостроті думки та суворості форми. Чи не тому у нас лівість у мистецтві зв'язана завжди з лівістю політичною.

Противенство українського духового життя і нашої поезії та життя і мистецтва європейського є безсумнівне. У нас ідеалізм і певність посідання найвищих правд, а поруч із тим матеріалізм Європи і мертве шукання за формою. Тут войовничість, там — пацифістичні страхи і т. д. і т. д. Україна становить тепер в Європі окрему психологічну область.

Тому треба поставити під знак запитання конечність нашої культурної орієнтації на сучасну Європу. Не сотворимо собі кумира!

Виключне політично державне становище українського народу дає передумови для творення самостійного і питомого національного мистецтва. Вартости його вищі від сучасних відносин вартостей мистецтва європейського. Даймо відбутися органічному процесові розвитку, не накладаючи йому непотрібних і обтяжуючих авторитетів.

Вся голодна й неголодна Україна котрий рік уже схрещує ніж у нерівній боротьбі.

Радянська Україна? Чи треба сумніватися, що силоміць накинута ідеологія і штучно витворені кастри в догідний час обернуться там у свою протилежність. Вона мусить піднести наші гасла силою самої діалектики національного дозрівання.

Сонна, але глибоко здорова нація, “збуджена в огні” (вживаючи пророчих слів Шевченка), запалала таким полум'ям духового горіння, що відразу попередила свою добу. Та глибина пережиття, яка випала на долю українського народу в його боротьбі, поразці й пізнішій визвольній акції, так стимулювала його духове переродження, що відтепер Україна стає в авангарді наступу нової світової духовости. Тому розглядати світовий культурний процес в Україні дасться зручніше ніж де б не було.

В нашому сучасному стані, в його негативних вартостях, знайти могутній двигун національної боротьби — ось завдання духового робітника українця, громадянина, публіциста, письменника. Українська література, скрізь, де вона є українською, взяла на себе і виконує це суспільне завдання . . .

Хоч у своїх стимулах українська наука дуже сильно відбиває тиск національно-державної ідеї, проте через своїх людських носіїв (політично перебуваючих ще в путах ліберальної ідеології) в практиці застосовує те ж таки гасло “наука для науки”. Так політична функція наукової роботи (маємо зокрема на увазі еміграційні наукові інституції) заперечує свої патріотично-державницькі стимули. Наукова діяльність, треба признати, попри всі добрі наміри своїх робітників, політично найбільш соромна сторінка сучасного українського культурного життя.

Український націоналізм творитиме отже культуру героїчної доби — культуру націоналістичну, що значить українську культуру — найглибше й найбільш українську. Визначають її ці дві координати: національність і героїчність. В цьому зміщається тверде опертя на національній традиції.

Героїчна доба, в передовій стежі якої найшлася, завдяки глибині свого переродження, Україна, гряде! Чуюмо її непереможний могутний хід. Бачимо весь безмір простору, що відкривається людині героїчної духовости . . .

Через свою експонованість проти найбільш активної цитаделі старого матеріалістичного світу — Московії, Україна стягає на себе головну боротьбу за новий світ, і з повноти напруження цієї боротьби черпає свою духову міць і своє провідництво.

Стоючи — силою свого духового напняття й творчого багатства — в авангарді нової людської цивілізації, українська нація знаходить у цьому своє історичне покликання і сатисфакцію.

П. Грицак

Теодорит, Митрополит Київський і його доба

Так склалося, що від 1948 р., коли ми святкували 300-ліття Хмельниччини, наше суспільство обходило цілу низку річниць та ювілейних святкувань, таких, як 700-ліття заложення Львова, 700-ліття коронації Данила Романовича, дискутувало увесь комплекс історичних подій зв'язаних з 300-літтям Переяславського (чи Московського?) договору, згадувало 35-ліття проголошення самостійности України та відзначало вже цього року таку ж річницю Універсалу, що проголосив об'єднання всіх українських земель в одну державу, Українську Народну Республіку. Не дивниця, тому, що серед таких загально-національних святкувань якимось ніхто не звернув уваги на одну річницю, цікаву не так важністю самої події в наші часи, як її вагою саме тоді, коли вона мала місце, вагою для нашого історичного процесу, розвитку нашого культурного життя та історії українських Церков. Маю на думці спробу української Церкви в 14. ст. усамостійнитися не тільки від Царгородського патріархату, але й від "митрополита всієї Русі", що в тому часі пересиджував уже в Москві та був зовсім явним чинником московської зовнішньої політики. Ця спроба є зв'язана з виступом якогось, ближче невідомого, Теодорита. Він, опираючись на київські політичні круги, старався дістати висвячення на київську митрополію від царгородського патріарха, та, коли цей йому відмовив, звернувся до близького Україні тирнавського патріарха в Болгарії. Болгарський патріарх висвятив Теодорита в митрополити, мотивуючи свою акцію тим, що, мовляв, "київська митрополія тепер необсаджена". Коли це сталося, докладно невідомо. Проф. Н. Василенко-Полонська в "Історії української Церкви", Мюнхен, 1948, ст. 8, подає 1352 р., цей сам рік згадує Тіхоміров у розвідці "Історическіє связі русского народа с южными славянами", Славянській Сборник, Москва, 1947, ст. 167. Енциклопедія Українознавства, в розділі під н. Українська Церква, підписаному професорами Н. Полонською та М. Чубатим, подає 1355 р. (ст. 607).

Так, що хоч точної дати покищо не можна усталити, вільно прийняти, що десь саме тепер минає 600 літ від часу цього прецікавого епізоду з української церковної та політичної історії.

Проф. Н. Полонська в цит. праці, ст. 8, так описує цю подію:

“Ще до часів Ольгерда на Україні визначилося прагнення мати свого митрополита, незалежного від Москви. На цьому ґрунті постала тривала боротьба між Литвою та Москвою. Року 1352 до царгородського патріярха звернувся якийсь Теодорит з проханням висвятити його на київського митрополита. Після того, як патріярх відмовив, Теодорит звернувся до болгарського патріярха, і той висвятив його на митрополита. В Києві митрополита прийняли радо, не зважаючи на загрозу анатемами з боку Царгородського патріярха. Почалася боротьба за катедру митрополита. Кияни підтримували Теодорита, Москва намагалася прилучити Київську митрополію до московської. Ольгерд (тодішній вел. князь литовський — П. Г.) виставив кандидатуру свого шваґра, Романа, якого було висвячено в 1355 р. в Царгороді, але кияни не прийняли його. Не прийняли вони й московського митрополита Олексія. Року 1362 померли обидва Теодорит і Роман, і шлях до Київської митрополічної катедри відкрився для Олексія. Року 1364 він став київським митрополитом”.

До цього синтетичного переліку фактів можна додати, що Теодорита, а не Олексія московського, ані не Романа литовського, підтримував архієпископ новгородський Мойсей, через що царгородський патріярх писав йому листи з упімненнями й погрозами. З того бачимо, що в половині 14 в. в східній Європі було не 2 активні політичні осередки, як це звичайно приймають (маючи на увазі Москву і Литву), бо був ще й третій, хоч він, мабуть, не диспонував тоді належною до цього матеріальною базою — старий, традиційний осередок — Київ.

Щодо особи самого Теодорита і його діяльності, як київського митрополита, ми не диспонуємо майже жадним джерельним матеріалом. Тому, щоб кинути хоч трохи світла на ті сили, які стояли за ним, та їхнє значення в нашій історії, ми мусимо докладно прослідити політичні і культурні відносини в тогочасній східній Європі.

II.

В українській історіографії, Київщина в 1-ій половині 14. в. — це майже пусте місце. Грушевський у III-му томі Історії України-Руси висловився за те, що в Києві від татарського погрому 1240. р. до приблизно 1330. рр. не було князів, і цей погляд, назагал, прийнявся в українській науці. Не квестіювали його й ті українські історики, які в багато дечому не годилися з Грушевським, нпр. проф. Томашівський. З найновіших українських істориків, др. М. Антонович, у 2-му томі своєї Історії України, Прага, 1941, дослівно писав, що “дрібні князики Київщини та Сіверщини зійшли на степень простих земле-власників під татарською зверхністю, і побіч хліборобства промишляли розбоями” (ст. 16). Ясно, що при такому стані ледви, чи Київ міг би

бути якимнебудь силовим центром у сх. Європі, а вже ніяк не таким, що міг би успішно конкурувати з Литвою чи Москвою. З другого боку, бачимо, що Київ, у випадку Теодорита, і з Литвою, і з Москвою конкурував, і що та конкуренція в один час була зовсім успішна. З того висновок, що треба зревідувати наші погляди про безсилість Києва в половині 14. ст. та приглянутися до справи уважніше. Це треба зробити тим більше тому, що призбирався деякий матеріял, невідомий Грушевському, та й у сх. європейській історіографії висловлено було думки, що мають вагу в нашому випадку. Грушевському, наприклад, не було відомо, що в Житті митрополита "київського і всієї Русі" Олексія, ворога митр. Теодорита, сказано, що "патріярх болгарський рішив поставити Теодорита митрополитом на поханя південних руських князів" (Митр. Макарій, Історія Русской Церкви, IV, ст. 318-19). Таким чином, ми бачимо на півдні "Руси" групу князів, об'єднаних спільним бажанням мати власного, київського митрополита. Які це були князі, і що, власне, відомо нам, перш усього, про київських князів того часу?

Грушевському були відомі дані про київських князів, що збереглися групою чернігівських синодиків (списків померлих князів, за яких мали служитися заупокійні Служби Божі). Ті синодики обслідував архієпископ чернігівський Філарет у 1860. рр. та Зотов у книзі "О чернігівских князях по Любецкому синодику", Ст. Петербург, 1891. Далі Грушевський використав дані Новгородського літопису про київ. князя Федора, який у спорі Гедиміна, вел. кн. литовського (1316-1341) з Новгородом (за церковне усамостійнення Пскова) виступив по стороні Гедиміна (1331. р.), дальше, вістку Густинського літопису про те, що наслідник Гедиміна Ольгерд 1363. р. захопив Київ, скинув тамошнього князя Федора і посадив свого сина Володимира. Цікаво, що в справі тої вістки Грушевський висловився, що з неї ще не можна виводити, що кн. Федір сидів у Києві від 1330. по 1360. рр. та що вона, по суті, така непевна, що таксамо добре можна прийняти, що в Києві панував у 1360. рр. зовсім інший князь, а не Федір. Як узагалі думки Грушевського, навіть хиби, або такі, на які історія дивиться сьогодні інакше, ця думка незвичайно глибока, і, мабуть, добре схоплює дійсний стан справи. Коли прийняти, що Федір панував у Києві до 1360. рр., коли то його скинув кн. Ольгерд, треба тим самим допускати, за вісткою з Життя Митрополита Олексія, наведеною вище, що саме Федір стояв за висвяченням Теодорита на київського митрополита, значить, провадив у тому часі протилитовську політику: проти Теодорита був і ставленник Ольгерда, митр. литовський Роман. Тимчасом, з ряду даних можна думати, що кн. Федір був, волею, чи неволею, представником саме про-литовської течії в київській політиці. Попри події в зв'язку з псковськими справами 1331. р., про які була мова, і в яких Федір виступав, як оборонець литовських інтересів, знаємо ще сьогодні з одного документу ранніх 1330. рр. (тзв. Уривків Бенешевича, виданих Фасмером і Прісьолкавом у Изв'єстіях Отдела Русс. Языка і Словесности Импер. Акад. Наук, 1916), що Федір у церковних кругах називався "братом Гедиміна". Прісьолков, що скоментував те джерело, гадав, що цей термін означає кровне споріднення, і що Федір київський

був дійсно братом Гедиміна. Та про такого “брата” Гедиміна нічого не відомо з джерел, та й невідомо, чому в 1360. рр. Ольгерд мав би скинути з київ. стола прихильного Литві князя. Тому, хоч погляд Прісьолкова прийняли такі поважні вчені, як Кучинський і Пашкевіч, пропонує вяснення, що “брат” у тексті “Уривків” не означає споріднення, але є свосвідним мейоративним епітетом, яким церковник пол. 14. ст. назвав прихильника, чи васала, поганського литовського князя.

Обговорюючи постать кн. Федора, додаю, що в Новгородському літописі згадано кн. Федора Святославича, що в 1326. р. послував Гедимінові до Новгороду враз з кн. Василем мінським і Воїном полоцьким. Дослідники давно пробували зв'язати таго Федора Святославича з нашим київським Федором (О. Навскі, *Dzieje Unji Jagiellonskiej*, Краків, I, 47; Д. Гловайській, *Історія Россії, Москва, II, 540, прим. 16*). Діло в тому, що, якби ми знали, що той Федір був Святославичем, ми мали б вказівку, з якого саме княжого роду він походив, а це, знов, вказувало б на стан політичних відносин у Подніпров'ї в дискутованому часі. Попри це все, треба пам'ятати, що головна наша проблема — це розшукування тих українських князів, що стояли за кулісами номінації Теодорита митрополитом, і про яких говорить Житіє Олексія; коли це вдасться зробити, будемо мати готову відповідь на основне питання — які ж були в половині 14. ст. форми політичного життя українського народу?

III.

На основі сьогодні доступних даних можна гадати, що Федір з Гедимінового посольства таки був нашим київським Федором, але в тому часі ще не княжив у Києві, тільки проживав при дворі в Гедиміна, в ролі закладника, чи “гостя”. Грушевський, розглядаючи історію Придніпров'я в 14. ст., не звернув належної уваги на таке важне джерело до відносин на Київщині, яким є згадані вже синодики чернігівські, сіверські та київські. Зате синодики вважали за серйозне джерело такі автори: Н. Квашнін - Самарін (По поводу Любецького Синодіка, Москва, 1874), Р. В. Зотов (згадувана праця), С. М. Кучинський (*Ziemie Czernihowsko-Siewierskie pod rzondami Litwy*, Варшава, 1936) та Н. Баумгартен (*Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides... Orient. Christiana*, IX - I, 1927). У виданні Любецького синодіка Зотова сказано, що київ. князями (приблизно від початку 14. ст.) були Володимир-Іван Іванович, з князів, скорше всього, путивельських, а даліше — якісь Терентій, Андрій, Федір та Іван. З іншого пасажу в цьому ж творі виходить, що Андрій був тільки овруцьким князем; у Гал. Волинському літописі згадується воевода кн. Лева Андрій Путивлич. Андрій був теж з князів путивельських, і, мабуть, був братом Володимира Івановича; тому то й редактор синодіка згадав його поруч київ. князів. Децо даліше в тексті Любецького синодіка згадується якийсь Іван Станиславич; чи не той це Іван, що згаданий зараз після Федора? В короткій литс. церковних імен синодіка нема жадного Станислава; але є дані про існування кн. Станислава в зовсім іншому джерелі, а саме, гзв. Літописі Биховця, з тзв. Литовсько-руських літописів, що доповняє дані синодіка.

В літописі Биховця (під 1310. рр.) говориться про війну Гедиміна з цілою коаліцією руських князів — Володимиром волинським, Левом лугським, Станиславом київським, Романом брянським і Олегом перяславським. Під кінець минулого століття проф. Дашкевич з київського університету висловив був думку, що коли Федір Святославич з новгородського посольства Гедиміна 1326. р. дійсно ідентичний з Федором київським, то треба б ім'я кн. Станислава “поправити” на Святослава (Заметкі по історії Литовско-Руссаго Государства, Київ, 1885); та, в обличчі фактів, що маємо 2 незалежні від себе згадки про існування кн. Станислава (в синодику — Іван С-ич — і в літоп. Биховця), що мусів існувати якийсь князь Іван С-ич, про якого говорить синодик, і що в синодику Федір і Іван згадані зараз побіч себе, виходить, що далеко розсудніше було б зробити якраз навпаки, переправити ім'я посла Гедиміна з Святославича на — Станиславича, і признати, що в Києві, між Володимиром Івановичем та Федором і Іваном Станиславичами, сидів князь Станислав, певно — син згаданого Володимира Івановича з кн. путивельських, і батько бодай 2-ох синів, Федора і Івана. Новгородському літописцеві ім'я Станислав (ич) було незнане, на Україні у середні віки — зовсім не рідке (пор. у Галицько-волинському Літописі згадки про воїнів Станислава Микулича і Іванка Станиславича “та брата його”). З листи церковних імен київських князів, наведеної вище, бачимо, що той князь, який панував у Києві між Володимиром Івановичем та Федором мав церковне ім'я Терентій — очевидно, це було церковне ім'я кн. Станислава.

Я не вхожу тут у дискусію, наскільки достовірною є записка літопису Биховця про русько-литовську війну; до неї скептично відносявся Грушевський, але новіші історики (Любавський, Кучинський) їй довіряють. Війна ця мусіла мати місце перед 1326. р. — Федір уже тоді був залежний від Гедиміна. Можна думати, що війни з усіма українськими князями Гедимін у 1320. рр. не вів, бо тому перечать інші дані; але зовсім допустиме, що Гедимін воював саме з одним київським князем, Станиславом. Останній або згинув, або пішов на вигнання (за літоп. Биховця — до Рязані), а на його місце в Києві мабуть сів литовський князь Ольгимунт, син якого Іван був ще київським князем 1397-1401. Ольгимунт не сидів у Києві довго, бо в 1330. рр. бачимо вже там саме Федора. Очевидно, що факт служби Федора Гедимінові в 1326. р. і виступ Федора по його стороні в 1330. р. говорять за те, що війна Гедиміна з Станиславом була успішна для першого (як це й виразно каже літоп. Биховця) і що Федір був до якоїсь міри залежним від Гедиміна (“брат” за термінологією церковника 1330. рр.). Тимчасом, відомо, що круги, які висунули Теодорита, були явно протилитовсько настроєні — вони не признавали митрополита Романа, ставленника вел. кн. Ольгерда. Що більше, знаємо, що кн. Федір в 1331. р. виступив чинно проти новгородського архієпископа, а в 1350. рр. новгород. архієпископ Мойсей виразно признавав київського митрополита. З того можна робити висновок, що тоді київський князь був уже не той, що в 1330. рр., і що він очолив протилитовський і протимосковський рух серед киян, подав ініціативу серед “південноруських” князів подбати про власного митрополита. Листа київських князів з си-

нодика Зотова говорить, що був це Іван; ми вже бачили, що це — Іван Станиславич, брат Федора, але представник зовсім іншої політичної орієнтації. Болгарські симпатії кн. Івана, висловлені так яскраво в післанні Теодорита на висвячення саме до Тирнави, нагадують, що в 1327. р. у війні Болгарії з Візантією, військами болгарського царя Михаїла командує руський полководець Іван. Можливо, що по війні Гедиміна з українськими князями Іван Станиславич емігрував, куди міг; вокняження Івана в Києві слід зв'язувати з смертю Гедиміна в 1341. р.

IV.

Остає ще висвітлити, які другі українські князі брали участь у русі за поставлення Теодорита митрополитом. Немає сумніву, що в 1-ій половині 14. ст. українські князівства, ситуовані між литовським молотом і татарським ковалом, творили якусь політичну цілість, і що це саме й говорить літопис Биховця; Любавський в Очерку Історії Литовсько-Руссаго Гогударства, Москва, 1910, і Кучинський у згадуваній праці, твердять, що лит. руський літописець хоч і міг помішати історичні традиції та персонажі, але напевно добре віддав “духа епохи”. Далше, нам відомо, що в 1330. рр. на висвячення брянських і чернігівських єпископів приїздили єпископи з Перемишля, Галича, Волині (Я. Головацький, Новооткритий істочник для церковной історії Галицької Русі, Літерат. Сборник, Львів, 1888); в Житії митрополита Петра Ратенського, що помер 1326. р., (редакція кінця 14. ст.) побіч себе згадуються, як, очевидно, рівнорядні політичні одиниці, “землі” Волинська, Київська і Суздальська. В “Пізнанні всіх країв”, еспанській географії всього світу, написаній коло 1350. р., згадується, що до “королівства Львів” належали Львів, Володимир, Пинськ, Київ та Сіверщина. З того всього видно, що в 1-ій половині 14. ст. в Україні йшов широко закросний процес інтеграції, культурної і політичної, який, одначе, не закінчився під проводом української династії, а в рямцях Вел. князівства Литовського, десь у 2-ій половині 14. ст. Можна догадуватися, що початки того ідеологічно-культурного відродження сягають широкої культурної діяльності кн. Володимира Васильковича волинського (помер 1289); вони, мабуть, продовжалися за князя Лева Даниловича і сина його короля Юрія І. (пом. 1315), а яскравим виявом їх існування є хочби створення зах. української митрополії в Галичі в рр. 1303-1347. Участь Новгороду в цьому духовому процесі, назовні підкреслена визнанням київського митрополита Теодорита, вказує на Україну як на той міст, яким ішли в східю Європу культурні й ідейні надбання півд. слав'янських країв, гол. Сербії та Болгарії, що тоді дійсно переживали добу відродження (гл. П. Ковалевський, Історический путь Россіи, Париж, 1949, розділ 2 В).

Наведені вище міркування про наявність процесу єднання на всій майже українській території в 14. ст. (т. є, процесу переростання державности типу удільно-княжого в державність типу національної монархії) добре потверджує порівняння даних Літопису Биховця з Уривками Венешевича. Суть вістки цього літопису про згогадну війну Гедиміна з українськими князями лежить у тому, що тут усі українські

землі, від Волині на заході (тоді під Волиню часто розуміли й Галичину) по Брянськ на сході, згадані, як одне політичне ціле, протиставлене Вел. князівству Литовському. Польський дослідник “Уривків” Бенешевича, проф. Г. Пашкевіч, добре довів, що з дискутованому часі українські землі творили одне ціле і під церковним оглядом (Jagiellonowie a Moskwa, I, 331). Дані з Уривків доводять певно, що померлий недавно (т. є, перед 1330 р.) галицький митрополит Гавриїл (приймаю тезу Пашкевіча з поправкою др. В. Мацяка, який ще у 1939 висловив думку, що мова тут саме про Гавриїла) сповняв митрополичі обов'язки в Брянську (пор. дані про приявність зах. українських владик на священні брянського й чернигівського єпископів, наведені вище), а мав впливи навіть у сусідньому Муромі в Рязанському князівстві. Остання вістка цікава ще й тим, що Літоп. Биховця говорить про утечу кн. Станислава по війні з Гедиміном саме — до Рязані. Тому, що офіційно до галицької митрополії належали лиш єпархії Галичини, Волині й Полісся, треба гадати, за Пашкевічем, що на Лівобережжі галицькі митрополити сповняли митрополичі функції без санкції царгородського патріярха. Таким чином дістаємо ще одне потвердження, що в 1-ій пол. 14. ст. тзв. Галицько-Волинська держава мала загальноукраїнський, а не льокальний характер. Коли в 1340. рр. під вражінням польсько-угорського наступу Галичина й Волинь намагалися об'єднатися в одне військово-політичне ціле, українські князівства Подніпров'я були залишені самі собі. Літопис Биховця підчеркує в своїй описі війни Гедиміна з українськими князями особливу близькість між Києвом, Брянськом та Переяславом.

Якщо моє твердження, що самостійні намагання Києва зорганізувати політично Подніпров'я, часово і причиново зв'язані з смертю Гедиміна (1341), сприйнятливие, то треба звернути увагу, що в тому самому часі сусідні брянці скидають і вбивають свого про-литовського князя Гліба Святославича.

Тому можна думати, що ті “південноруські” князі, які добилися свого митрополита болгарського свячення, були князі київські, лівобережні та сіверські. Одначе, включення Брянська й Києва в Вел. князівство Литовське (1358 і 1363) зробило пересмницею Галицько-Волинської держави не Київсько-Брянську лігу, але саме Вел. князівство Литовське.

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПРАЦЬ КОМІСІЙ:

М. Плав'юк

Липинський і Гетьманці

В розвитку української політичної думки останніх 30-ти років треба відвести певне місце відомому творові В. К. Липинського “Листи до Братів Хліборобів”, що став кредом певної частини нашого суспільства і як такий був співвирішним чинником у формуванні політичної думки нашого національного табору.

Згаданий твір був предметом неоднократного обговорювання його на сторінках “Розбудови Держави” і його аналіза виказує, що він був призначений як теоретична підмурівка консервативного табору українського суспільства. Рівночасно з тим, ми стрічаємося на кожному кроці з твердженням, що послідовними реалізаторами ідей і концепцій голошених в тому творі є політичне середовище, що виступає під назвою Союзу Гетьманців Державників. З огляду на деякі внутрішні непорозуміння в тому таборі, крім СГД виступають і інші організації не дивлячись на вживання інших назв, вважають себе також гетьманцями, як рівнож визнає В. К. Липинського. З огляду на те у нашій статті вживаємо відносно всіх тих організацій загального означення “гетьманці”, щоб не інтерпретувати наших думок як таких, що спрямовані лише до деякої частини з них. По суті вони відносяться до всіх них без огляду на назву під якою вони виступають.

Вклад В. К. Липинського в організацію гетьманського руху.

Сьогодні принято пов'язувати український гетьманський рух з родом Скоропадських і в непоінформованих кругах постає враження, що той рух продовжує своє організаційне оформлення з часів, коли П. П. Скоропадський був гетьманом Української Держави. Насправді та справа не мала такого розвитку в минулому. В грудні 1918 року тодішній Гетьман П. П. Скоропадський відмовився від влади таким документом:

“Я гетман усієї України, напроязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вивести край з того тяжкого становища, в якому він перебуває. Бог не дав мені сил справитись із цим завданням і сьогодні я, з огляду на умови, які тепер склались, керуючися виключно добром України, відмовляюся від влади. Павло Скоропадський” (М. Ростовець: “Скоропадський і Скоропадчуки” стор. 26).

Після того він залишає територію України й виїздить на чужину. На місце гетьманського уряду приходить влада директорії. Отже нитка гетьманства в Україні переривається вгорі наведеною заявою П. П. Скоропадського.

На чужині він довший час був цілком пасивний в українському житті і щойно після створення “Українського Союзу Хліборобів Державників” на нашій політичній арені визначніше зарисовується поновно постать П. П. Скоропадського. Як дійшло до створення УСХД та включення в нього П. П. Скоропадського?

Творцем УСХД і головою його керівного органу був В. К. Липинський. Основано його в 1920 р. тоді ще без участі в ньому П. П. Скоропадського. Останній вступив в члени Ради присяжних УСХД щойно в дні 6. XI. 1921 р. Вступив він до тої Ради “не як лідер, а як персоніфікуючий символ і репрезентант” і тільки тоді члени Ради Присяжних погодились визнати його права до Гетьманства й зложити йому по перемозі присягу в Києві (Збірник Хліборобської України” т. I. рік 1931, стор. 17). З наведеного виходить чітко і ясно для якої цілі В. К. Липинський і інші його співробітники включили П. П. Скоропадського в свої ряди. Вони потребували його не з огляду на його минулий уряд гетьмана, а з огляду на майбутню роль, яку в цілій системі вони його родові приписували.

“не Павло Скоропадський своїм іменем і своїм проводом може возстановити Гетьманську Українську Державу на тій підставі, що він вже був Гетьманом,

а Павло Скоропадський може стати знов Гетьманом на тій підставі, що він стримавшись від усякої персональної акції, віддав авторитет на службу перемігшій на Україні гетьмансько-монархічній ідеї” (цитований вгорі збірник, стор. 17).

Особа П. Скоропадського була потрібною для УСХД, щоб усунути небезпеку боротьби претендентів до уряду гетьмана. Вибрали вони П. П. Скоропадського, бо він був з гетьманського роду в надії, що він буде “слугою ідеї, а не бувшим Гетьманом використовуючи ідею для самореставрації” (тамже ст. 6). І щойно після такого включення П. Скоропадського в ряди організації, вона почала працювати над вибілюванням його минулого та над вироблюванням йому в українських кругах потрібного йому авторитету, для передбаченої для нього функції в майбутньому. Основний тягар праці спав на плечі фактичного керівника тодішнього гетьманського руху В. К. Липинського. Та вміру того, як В. Липинський успіхами своєї праці здобував довір'я до руху й його репрезентанта, зростали амбіції і вимоги П. Скоропадського. Він зле чувся в ролі “символа” а не “влади”, одначе не міг так довго як довго був при кермі УСХД В. Липинський змінити існуючого стану. Останній стояв вірно на ним опрацьованих засадах руху і давав їм примат над особистими вимогами гетьмана, як особи. В чому заключалися основні розбіжності між ними? Для В. Липинського основна проблема в його праці було створення провідної верстви українства, що виплекавши відповідний ідеал української державности, могла б стати його послідовним реалізатором в житті. Тою верствою він вважав впершу чергу залишки української аристократії, що зокрема збереглися серед українських хліборобів-землевласників та опрацювавши для неї ідеал-візію української державности (подану в його “Листах”), він надіявся знайти поповнення рядів тої провідної верстви з позитивних елементів наших інших суспільних прошарків, що сприймуть його концепцію класократичного устрою Української Трудової Монархії. Як історик, він вбачав у формі гетьманату найкраще завершення того устрою, але сам твердить, що гетьманат в цілій його концепції це одна і то не найважливіша ідея, а в жодному випадку тої ролі він не приписував особі-персонофікаторові її.

Це ставило особу П. П. Скоропадського в доволі складне положення, бо йому треба було стати в пасивній ролі і очікувати, коли ідеї класократії і трудової монархії переможуть в Україні і в силу того він зможе стати фактичним гетьманом. З цим він ніколи не погоджувався і докладав всіх старань, щоб справу поставити протилежно: організована В. Липинським організація визнає його вже дійсним гетьманом і свої зусилля зуживатиме впершу чергу на привернення йому дійсної влади, оставляючи на дальшому плані ширення та прищеплювання голошених Липинським ідей. Це мусіло привести невідклично до конфлікту з В. Липинським. І на той конфлікт не довелось довго ждати. На вимогу гетьмана в 1927 році В. Липинський виїхав до Берліну. Там старався П. Скоропадський переконати його в потребі зміни устрою УСХД, зокрема покликаючись на дуже квалітативні прикмети Ради Присяжних. Коли Липинський на те не погодився, то тоді П. Скоропадський змінив тактику і почав ширити непорозуміння між членами Ради Присяжних

УСХД та її Головою В. К. Липинським. Липинський в міжчасі скінчив публікацію "Листів" та спричинився до поширення гетьманського руху як на ЗУЗ так і на теренах української еміграції в ЗДПА та Канаді. Тоді коли на зовні виглядало, що гетьманський рух здобуває симпатиків серед українства, всередині його йшов загрозливий процес, що грозив йому його повним банкрутством.

Не лише П. Скоропадський, але й багато з елементів, що причалили до гетьманського руху, побачили, що багато легшим і вигіднішим є ляяти українських соціалістів і демократів та славословити гетьмана, чим послідовно працювати в житті над прищепленням ідей Липинського. Про них досадно висловлюється В. К. Липинський як про таких, що прочитали з його листів лише вступ, а свою функцію вбачають в прославленні "гетьманської держави в Ванзее" (місцевість перебування П. П. Скоропадського) а не боротьбу за владу Гетьмана в Києві. Порівнюючи їх із демократичними кругами, що займались прославленням "республіканської держави в Варшаві" (натяк на уряд А. Лівіцького у Варшаві) він з боєм пише: "Хто не буде сміятись (крізь сльози, коли це державник український), коли прочитає в гетьманській "Січі" Ч. 2, 1931, таку фразу: "Гетьман — Павло Скоропадський — се не тільки державний символ, але дійсний, живий Гетьман, Гетьман з Гетьманів, Монарх з Монархів, невиборний, ненаказний. Се — Помазанник Божий Української Трудової Монархії з віка у вік, з Роду в Рід". Україна занадто поважна річ, щоб її можна було блазнунням збувати". (Збірник Хліборобської України" 1931, т. I. стор. II)

Бачучи в тому стані, що створився в гетьманському рухові загрозу повного банкрутства він постановляє пожертвувати своїм становищем Голови Ради Присяжних УСХД і в дні 29. листопада 1929 року передає його П. Скоропадському, за умови, що В. Липинський лишить ся його єдиним дорадником. Таким чином хотів В. К. Липинський задовольнити бажання П. П. Скоропадського з одної сторони, а охоронити УСХД від занепаду з другої. Однак так не сталось. Цей крок В. К. Липинського інтерпретували його опоненти як доказ слабости й почали неперемінливу акцію, щоб усунути його остаточно з усякого впливу в УСХД.

Дня 5 травня 1930 р. з Берліну вислано В. К. Липинському листа за підписами: Ол. Скорописа-Йолтуховського, С. Шемета, Монтрезора, Л. Сідлецького, І. Лоського, Евг. Томашевського. В тому листі вони пишуть: "Настала для всіх нас найстрашніша хвилина, коли ми переконалися, що надлюдська праця над створенням істоти і теорії нашого діла надломила Вас і порушила рівновагу Ваших духових сил..... Ви не зізнаючи цього, власними руками стали руйнувати велике діло Вашого життя, для якого в жертву це життя принесли. Бачимо і знаємо це ми, вирощі з Вашої науки". (Збірник Хліборобської України, т. I. рік 1931, стор. 14).

Наведений уривок листа вказує, що особи близькі до П. П. Скоропадського не задовольнилися тим, що В. К. Липинський добровільно в дні 29. XI. 1929 передав тимчасове головування в Раді Присяжних УСХД, але їм конечно було потрібним усунути В. К. Липинського остаточно від всякого впливу на П. П. Скоропадського і зберегти той

вплив для себе. І в тій цілі послуговуються вони дуже своєрідними методами, називаючи В. К. Липинського руйником, що загубив духову рівновагу.

Для якої цілі це все було аранжоване? Що хотіли автори того листа осягнути?

Вони переслідували 2 цілі:

Перша з них — це намагання знайти оправдання на те, що вони вже тоді плянували відбутися в липні 1930 р. т. зв. “перший з’їзд гетьманців”, метою якого мало бути усунення В. К. Липинського від керми в гетьманському русі.

Друга — це передбачування, що В. К. Липинський не прийме безборонно такого кроку та, що він обороняючись, буде послуговуватися справами компромітуючими тих осіб, включно з П. П. Скоропадським. Отже тому наперед почалась дискримінація В. К. Липинського методами, хочби вгорі цитованого листа.

Однак В. К. Липинський не зважаючи на затяжну недугу геленів не здав безборонно позицій. Після т. зв. липневого з’їзду гетьманців в 1930 р. без його участі, він починає протидію.

І так в дні 18 серпня 1930 р. він вислав до П. П. Скоропадського листа з повідомленням, що він поновно перебирає керму Ради Присяжних УСХД. Ясно, що ані П. П. Скоропадський ані його співробітники не лише не визнали того домагання В. К. Липинського, але почали ще сильнішу акцію проти нього.

У відповідь на те, Липинський дійшов до висновку, що його праця не дала бажаних успіхів в рамках УСХД та що під тим ім’ям діються найбільш нечужані потягнення т. зв. гетьманців з П. П. Скоропадським на чолі. І тому в дні 18 вересня 1930 р. як Голова Ради Присяжних УСХД виносить постанову, в т. 7-мій якої кажеться:

“що все те, разом взяте, означає перемену дотеперішнього ідейного гетьманського руху в персональне підприємство Павла Петровича Скоропадського і в той спосіб загрожувє гетьманській монархічній ідеї знищенням та компромітацією” (Збірник Хлібороської України т. I, рік 1931. стор. 32).

У висновку того він виносить постанову про розпущення Ради Присяжних УСХД та про його ліквідацію.

Так закінчився той етап діяльності В. К. Липинського в гетьманському русі. В дні 20. вересня 1930 р. він видає “Комунікат”, що був поміщений в “Ділі” — Львів чч. 216-224, 1930 р. в якому подає вичерпні інформації про всі події внутрі гетьманського табору, що довели до розриву в ньому.

Одною з найприкріших інформацій була т. зв. справа “Будапештського Договору” між Гетьманом П. П. Скоропадським і мадярським урядом. На основі того договору П. П. Скоропадський як гетьман України визнав за Мадярщиною право на землі Карпатської України. З своєї сторони уряд Мадярщини обіцяв йому фінансову допомогу. Скінчились ті справи так, як звичайно кінчаються, а саме підписаний П. П. Скоропадським акт лишився в архівах Мадярщини, а П. П. Скоропадський без обіцяних грошей, принайменш не тих, яких він домагався, поїхав до Берліну. (Всі ці інформації подані на основі обширного дневника П. П. Скоропадського, писаного московською мовою. З о-

гляду на його об'єм не друкуємо його тут, але заінтересованих відсилаємо до Діла, Львів, чч. 216-224 з дня 30 вересня — 9 жовтня 1930 р. або до Збірника Хліборобської України, т. I. Прага, р. 1931, стор. 23-27). Цей договір був заключений в січні 1929 року в Будапешті, а В. К. Липинський був про нього поінформований листом П. П. Скоропадського з дня 16. III. 1929 р. що його передав йому М. П. Ципріянович. Сподіваємося, що це потягнення П. П. Скоропадського у великій мірі перерішило відношення до нього В. К. Липинського.

Ми на початку вичислили ряд потягнень зроблених В. К. Липинським, щоб рятувати ситуацію. Як відомо вони не увінчались успіхом. Створена Липинським організація зійшла на чужі йому шляхи і він лишився поза нею. Цитований нами в тій справі останній Комунікат закінчує В. К. Липинський таким розпучливим розділом:

“Наприкінці нехай мені вільно буде подякувати п. Павлові Скоропадському і тим, кому він тепер дає себе вести, за те, що їм не стало терпцю діджати моєї смерті і що вони виявили своє дійсне “українське монархічне” обличчя ще за мого життя. Це дає мені змогу:

1. Запротестувати самим рішучим способом проти заяви цих панів, що вони “мої учні” і ствердити, що вони мою науку намагались тільки використати для зовсім чужих цій науці і їй ворожих цілей.

2. Урочисто, як теперішньому так і будучим поколінням Української Землі, заявити, що ні я, ні мої однодумці з таким “українським монархізмом”, який робиться тепер п. Павлом Скоропадським і його прибічниками в Ванзее, ні в ділах, ні в помислах наших не мали, не маємо і не будемо мати нічого спільного. Коли б такий “монархізм” під проводом Павла Скоропадського, чи іншого подібного “гетьмана”, мав колинебудь на Україні повстать — ...то заявляю, що такий монархізм буде найгіршою формою правління, яку тільки Україна може мати, і що прокляття за такий монархізм нехай не спадає на мою голову, бо я перед ним остерігав і проти нього боровся. (підкреслення В. Липинського). Для українського громадянства і особливо для всіх серед нього прихильників гетьманського монархічного руху від нинішнього дня становище цього руху мусить бути ясне. Є гетьманський рух, від нині під персональним проводом п. Павла Скоропадського, за який, як рівнож за самого п. Павла Скоропадського, несуть повну відповідальність ті, що цю відповідальність на себе після всього що сталося, зважуються взяти.

І є гетьманський рух, ідея якого сформулована в Заприсяженні, в моїх “Листах до Братів Хліборобів” та інших моїх однодумців писаннях, — рух, який оцим комунікатом заявляє, що від нині він свого кандидата на український Гетьманський Престол не має та, доки ми не в українській столиці, не буде мати; ...і що далі буде вести свою працю з твердою вірою, що ублагоронюючої і дисциплінуючої ідеї гетьманства в формах Української Трудової Монархії, не удасться зломити ані ворогам, ані гіршим ніж вороги “гетьманським” цієї ідеї фальсифікаторам. (Збірник Х. У. т. I. стор. 33-34).

Так закінчився той найбільш трагічний етап в житті В. К. Липинського, в якому він зазнав безсумнівно найтяжчого удару в житті.

Бо ані втрата друзів з молодечих часів, що воліли лишитися

в польському таборі чим йти з ним у невідоме по лінії української, ані відречення від нього всіх найближчих, включно з родиною, з тої ж самої причини, не могли завдати йому того удару, що його він зазнав від членства ним створеної організації, а зокрема П. Скорепадського, який В. К. Липинському особливо багато був зобов'язаний.

Підкошеного здоров'я, роздору в гетьманському русі не міг направити навіть той факт, що горстка його приятелів осталась йому вірною до кінця і створила по розв'язанні УСХД, Брацтво Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців. Липинський залишений і зневажений тими, що колись його прославляли вмирає дня 14 червня 1931 року, не осягнувши того для чого доложив стільки літ жертвенної праці.

СПОМИНИ:

Любомир Винар

Кінцеві роки життя сл. п. Остапа Грицаї і Зарево

(1949-1954)

“Так Товариші! Чорна праця цінна коли вона відповідає потребам дня і коли вона плід совісного і розумного труду. Основніше зрештою я говорю про те в моїм “Слові до молоді”, якому я завдячую мій черговий, дуже мені цінний зв'язок з молоддю на еміграції, а саме з тими її рядами, що гуртуються під прапором “ЗАРЕВА”. І що тут я здобув тіснішого як ідеологічного, так і особистого зв'язку з молодими працівниками нашої справи на еміграції, і що можу ділитись з ними моїми думками про все, що вважаю цінним і необхідним для молоді нашого часу, це я вважаю одним з найбільш дорогоцінного, що довголітня ідейна праця письменника може йому, вже в осінь його життя дати”.

(Д-р Остап Грицаї: Коштовна сторінка)

Від Автора. Вчасним ранком 7-го травня 1954-го року в мюнхенській лікарні закрив очі сл. п. Д-р Остап Грицаї. Життя і творчість Покійного тісно пов'язана з українським культурним ренесансом 20-тих і 30-тих рр., як і взагалі з творчими виявами української духовності протягом останніх п'ятдесяти років.

В останніх роках свого життя сл. п. Остап Грицаї тісно співпрацював зі ЗАРЕВОМ. Ця співпраця далеко виходила поза рядки чемностевих формальностей. Саме тим світлим моментам нашої співпраці бажаю присвятити мій скромний спогад, що може бодай в малій мірі причиниться до повнішого насвітлення останніх років життя і творчості Покійного.

Перша зустріч, інтерв'ю і 70-тилітний Ювілей.

Серед мальовничої природи баварських Альп, у Берхтесгадені, приміщено табор українських скитальців “Орлик”. Саме в тому таборі протягом повних п'яти років довелося проживати сл. п. Остапові Грицаїві. З інформацій і оповідань старших, ми молоді знали, що О. Грицаї є одним з передових сучасних літературознавців, як також про те,

що його критичні літературні замітки були виїнятково строгі і справедливі. Тому з великою пошаною дивились ми на Д-ра Грицяя, який майже щоденно пішком відвідував недалеке містечко Берхтесгаден, зокрема німецькі книгарні і бібліотеки. Важко було дивитись як він літною порою, підчас невиносимої спеки, відбував свої щоденні виправи, не зважаючи на свій вік і фізичне виснаження.

З початком 1949-го року я вперше відвідав Д-ра Грицяя з наміром випозичити декілька німецьких перекладів Байрона. Я знав, що Остап Грицяй має найкраще випосажену бібліотеку, яка в тому часі начислювала понад дві тисячі назв. Ще сьогодні пригадую з яким “трепетом душі” я заходив до кімнати письменника. Думав, що віднесеться він до мене молодого строго і більш офіційно. Сталося навпаки. При вході до кімнати мені перш за все впали в очі широкі полиці завалені книжками, що лежали також і на ліжку. Доктор щось писав, так що і не почув мого кількакратного несміливого стукання, ані приходу до кімнати. Мене застановила ідеальна тиша яка царила в кімнаті і вносила якусь урочисту атмосферу в ціле приміщення. За декілька хвилин Остап Грицяй підняв з-над рукопису свої очі і уважно пробіг ними по моїй постаті. Після привіту сказав, що радіє із зустрічі з молодими людьми, які завжди знаходять до нього дорогу. Рівночасно зробив натяк, що молодь в теперішніх часах так мало цікавиться рідною культурою. У дальшій розмові Д-р Грицяй зупинився над творчістю Байрона, окремо обговорюючи мотиви, які спонукали англійця взяти за сюжетне тло до своєї поеми романтичні перекази про життя гетьмана Мазепи. Безпосередність вислову, енциклопедичне знання — оце те, що я запам’ятав з першої нашої зустрічі. Ще тоді я не думав, що за короткий час мені припаде щастя затіснити з Д-ром Грицяєм вузли сердечної дружби.

В тому самому році постала ідеологічна централія академічної молоді “ЗАРЕВО”. Мені в той час довелося запросити до співпраці Д-ра Грицяя. Метою ЗАРЕВА було нав’язати співпрацю з визначними українськими науковцями і за їхньою допомогою посилити працю у студійних комісіях ЗАРЕВА. Пригадую, що коли я приніс до Д-ра Грицяя перше число “Бюлетеню ЗАРЕВА”, він докладно вислухав інформацій про генезу нашого товариства і обіцяв свою співпрацю. Також обіцяв дати свої завваги до змісту нашого журналу.

З початком травня 1950-го року Остап Грицяй поділився з відпоручком Літературної Комісії своїми думками про стан сучасної української літератури. У висліді на сторінках “Українського Слова” появилася інтерв’ю “Д-р Остап Грицяй про літературу”.¹⁾ В ньому пише Д-р Остап Грицяй про ЗАРЕВО: “Щодо погляду мого на ЗАРЕВО, а зокрема на діяльність Літературної Комісії, то я мушу тільки радіти з такого справді творчого і дуже симпатичного почину української молоді. Я думаю, що факт створення такої установи і її співпраця з старшим громадянством повинна рішуче зазначитись додатньою у відношенні старшого громадянства до молоді і вплинути так само на працю старшого громадянства.” Це не було лише чемностеве ствер-

1) “Українське Слово”, Париж ч. 446 за 28 травня 1950 р.

дження, бо від початку аж до самого кінця нашої співпраці Доктор цілою душею старався допомогти нам у практичній роботі. І так наприклад, коли в липні 1950-го року відбулась у Берхтесгадені конференція наймолодших членів ЗАРЕВА, присвячена ідеологічній проблематиці, Д-р Остап Грицай брав у ній активну участь. Він у протывагу до багатьох дискутантів з рядів старшого громадянства стверджував правильність міркувань молодих, які різко розходились з ідеологією т. зв. Донцівського волюнтаризму. Другого грудня ц. р. мешканці вшанували 70-ліття народин і 40-ліття творчости Покійного скромним вечором зустрічю з Ювеліятом. В малій залі таборового касина зібралось біля сто людей. При тій нагоді хочу звернути увагу на один цікавий епізод. До численних привітів багатьох організацій Ювеліятові долучилось і ЗАРЕВО. З рамені ЗАРЕВА і студентської молоді я коротким словом сердечно привітав Покійного, з побажанням на будуче ще більш затіснити нашу співпрацю. Тоді мабуть у відповідь на мій привіт один “молодик” почав вітати Д-ра Остапа Грицая від “усієї” української молоді, “єдиного” авангарду “Воюючої України” і т. д. Виступ цей був клясичним прикладом вибуялого таборового фразерства та очевидно у жодному відношенні не “заімпував” Покійному. Д-р Грицай, дякуючи за численні привіти, особливу увагу звернув на завдання академічної молоді. А мойому післябесідникові дослівно відповів: “Українське духове відродження це складне питання, якого не розв’язати “готовою формулкою” виключного післанництва такої або іншої політичної групи. Дух українського творчого відродження вітає у ЗАРЕВІ — і тому я був би дуже радий, щоб молодь репрезентована Вами знайшла спільну мову з ЗАРЕВОМ”...

Для вшанування 70-тилітнього Ювілею на сторінках Смолоскипу²⁾ присвячено багато місця характеристиці праці Покійного. В цьому самому числі містився цінний спогад Д-ра Грицая про його співпрацю з молоддю. В червні 1951-го року в таборі Орлик відбулися два авторські вечори з рамені Літературної Комісії ЗАРЕВА (П. Карпенка-Криниці і В. Шульги) на яких вступне слово мав Остап Грицай. З кожним днем наша співпраця з Доктором Грицаєм помітно скріплювалась.

Слово до Молоді.

Ця праця Остапа Грицая, присвячена молодому поколінню, має свою коротку історію. Свого часу я звернувся до Д-ра Грицая з проханням написати дещо до Бюлетеню. Перш за все я мав на увазі його працю “Дух Москви і душа України в їх відгуках в літературі”. Її прочитав Остап Грицай в таборі протягом чотирьох рефератів у вересні 1949 р. Ціла праця (ще досі не друкована) джерельно розкривала ідеологічну сторінку провідної московської літератури, протиставляючи їй українську духову творчість. Остап Грицай сказав, що дуже радо погодиться на друкування праці в Бюлетені, тільки мусить перевести

²⁾ “Українське Слово” сторінка молоді “Смолоскип” ч. 472. Там же поміщена стаття: Д-р О. Грицай — “Коштовна сторінка — тобто сторінка у книзі спогадів з мого життя, як українського громадянина і письменника, а саме спогад про мою співпрацю з молоддю”.

ще одну редакцію рукопису. Натомість, заявив, у міжчасі бажає дати “щось принципового” для української молоді. І так зродилась ідея “Слова до Молоді”.

“Слово до Молоді” — це перш за все світоглядно-філософський трактат, в якому автор виложив свої міркування відносно ідейних напрямів і росту молодого покоління. На вступі “Слова” Остап Грицай своєрідно інтерпретував національний солідаризм³⁾). Своє розуміння національного солідаризму він ілюстрував глибинною аналізою історичних процесів України⁴⁾). Він писав: “Власне Вам, які Ви Вашими молодими руками, та міцні молоді вірою беретесь ще раз і за Вашим найкращим розумінням здійснювати ідею національного солідаризму, власне Вам кажу, треба все наново повертатися думкою у століття історії України. І вчитись тут, скільки то разів вже наші діди і прадіди намагались видвигати оту ідею солідаризму, ідею об’єднання громади в ім’я того, що старий римлянин, як майстер державотворчого хисту називав “салюс реї публіце”. І як то часто і все наново, щоб не сказати з упрямністю демонів, оті наші змагання до національного солідаризму розбивались об трерді лоби половецьких союзників, татарських людей, а далі рабських прислужників Москви і Варшави. Все один і той самий варіант Любецького Зізду”⁵⁾).

В дальшому автор аналізував причини наших перманентних невдач, висуваючи твердження, що “історія повторюється”. Повторюються “Окаяні Святополки й мордовані братами Васильки — прискорбні смутком Данили”... Слід ствердити, що в численних розмовах Остап Грицай дуже уболівав над нашим внутрішнім хаосом, який у недавно-минулому вилонив з себе нових “окаяних”. Окрему увагу звернув Остап Грицай на літературу і її рівень, як і також на перекладну творчість і знання чужих мов. Автор стверджує, що “тільки монументальні твори є в спроможності творити епохи великого відродження та розбуджувати для нього зацікавлення на форумах чужого світу”⁶⁾). Синтезуючи свої міркування щодо ідеологічних зарисів нашої доби автор пише: “Яка ж вона і в чому загальна синтеза наших міркувань? На це я відповідаю коротко: скріплення духовости нашої людини. З тим, щоб рівень всього нашого національного життя визволити раз на завжди з пут обмежености з душливої вузької і вщерть неживотворної буденщини.”⁶⁾

Таборова бувальщина і творчість Остапа Грицая.

Майбутній історик української еміграції зустрінеться з фактом існування таборів ІРО, які дуже часто набирали характеру традиційного “рідного” загумінку. Це в першу чергу перманентна боротьба “за владу”, бо як тоді називали за “таборове корито”. Ця “боротьба” абсор-

3) “Національний солідаризм дійсно який благородний і благотворний ідеал, якщо тільки здійснювання його буде переведене з усією увагою до всіх його позитивних можливостей, шляхом об’єднання молодого громадянства під прапором усеповної і всежертвенної служби Батьківщині”. (Слово до Молоді, стор. 3)

4) На марґінесі зазначимо, що Остап Грицай був одним з кращих знавців світової і української історії. В досліджуванні історичних явищ він послуговувався соціологічно-порівняльною методою.

5) там же, стор. 4.

6) там же стор. 19

бувала головні сили численних “політичних партій”, які свої “визвольні програми” здійснювали саме в цій боротьбі. На поверхню громадського життя впливали “сірі еміненції”, які за штудерною заслоною барабанної “патріотичної” пустомельщини... виконували свою приватну економічну програму. Звичайно і “Орлик” не був винятком. Побіч культурного життя (школи, Літературно-Мистецький Клуб, театр, студеська громада) своїм кроком ішла “вища” позакулісова “політика” неграмотних “провідників”. Часами цілі таборів ради були “під контролею” тих невідповідальних “політиків”, що залюбки зразу заводили свої “порядки”.

Серед таких таборових гараздів прийшлося проживати сімдесятилітньому Д-ві Грицаєві. З “власть імущих” ніхто ним спеціально не цікавився. Допомогали йому декілька інтелігентних родин та вузький круг приятелів. Заходили до нього з молодих О. Шевченко і В. Дмитріюк і часто ми спільно старались допомогти бодай найконечнішим. Скільки разів, пригадую, в кімнаті Остапа Грицяя господарив мороз, не було чим запалити в примітивній залізній пічці, що була рівночасно і його кухнею... Цеж саме відносилось до розподілів одягових приділів, грошових допомог, тощо. У всіх тих справах Остап Грицай був безрадним. Не любив до нікого ходити, просити. Пригадую один раз сказав мені, що таборова управа відмовила йому грошової допомоги, мовляв “ві гроші витрачаєте на купівлю книжок. Тому не одержете допомоги.” Ця маркантна подія хай і буде ілюстрацією таборових відносин.

Проте всі ті невідрадні обставини не вплинули на послаблення творчості письменника. За час свого побуту в Берхтесгадені Остап Грицай написав цілу низку літературно-критичних розвідок. Тут в першу чергу слід відмітити його праці, що появились в “Орлику”, місячнику культури і суспільного життя. На окрему оцінку і вирізнення заслуговує його студія п. н. “Банкрот Літератури”, що яскраво характеризувала творчість деяких сучасних письменників, творців т. зв. великої літератури. При тій нагоді слід підчеркнути оригінальність підходу автора до літературних проблем. Остап Грицай не замикав української літератури у рідному гетті, лиш виводив її на широку арену світової літератури. І щойно з цього полотнища літературних здобуктів Європи, примінюючи психологічно-порівняльну методу, автор оцінював всі успіхи і невдачі українського мистецького слова. Побіч Миколи Зерова Остап Грицай є найвидатнішим знавцем світової і української літератури. Кожна концепція Остапа Грицяя була совісно опрацьована. Про це він своєчасно згадував в одному листі: “Знаєте, я енциклопедист, я не можу працювати без щонайширшої джерельної бази, нехай воно йде тільки про кілька сторінок мого тексту. Задля того джерельна підготовка для мене найважливіша річ, вона забирає мені львину часть призначеного для праці часу, хоч дуже часто є воно так, що після покінчення праці іноді добра половина призбираного матеріялу — лишається невикористана, бо його заботою та продовж тієї підготовки мені все ще здається, що ще всього замало, що тема ще завжди не поглиблена, не освітлена, не зясована гаразд, а з цим овиди наміченої праці ширшають водно, і в мене іноді почування тієї люди-

ни в горячці, що чим більше не води, тим більша у нього спрага жадливіша і негасима...”⁷⁾)

Побіч наукових праць, Др. Грицай рівночасно писав поетичні і прозові твори, які здебільша залишилися у рукописах.⁸⁾ Спеціальну увагу присвятив Остап Грицай історії всесвітньої літератури, до якої від довшого часу збирав матеріяли і робив численні виписки. Нажаль щоденні обов'язки самообслуги, громадська праця відрізали його від цієї важливої роботи. І хоча він не закінчив своєї праці, велике значення мають його підготовчі записки.

У цьому часі мені приходилося майже щодня перебувати у товаристві Д-ра Грицая. Часами довгими вечорами він оповідав мені поодинокі епізоди зі свого життя, зокрема віденського періоду. Сподіваються, що ті розмови зможу передати іншим разом, при іншій нагоді. В Берхтесгадені Остап Грицай мав зв'язки з німецькими аристократичними кругами. Також провадив оживлену кореспонденцію з німецькими науковцями і студентами. Одного разу вислав він у подарунку німецьким студентам у Гамбурзі декілька власних перекладів з творчості Лесі Українки і Олени Теліги. За декілька днів прийшла відповідь з великою подякою. У цьому часі у “Юности” ч. 3. за 1951 р. помістив Остап Грицай свою критичну студію “Шляхом Генія України”. Це була перша частина праці, що являлася вступом до ширше запланованої студії. Про це писав Д-р Грицай: “Поза тим працюю над студією “Шляхом Генія України,” але не знаю чи вдасться мені її скінчити у 2-гій частині. Я хочу дати тут принципіальну річ у ділянці **філософії мистецької творчості** у приложенню до літератури нашої доби і тому праця над тим в'одно поширюється”⁹⁾).

Ціла творчість Остапа Грицая була пройнята глибокою християнською релігійністю, яка ішла в парі з великою любов'ю до батьківщини. Це і був цей правдивий український націоналізм, якого речником і горячим ісповідником був Покійний.

ДИСКУСІЯ:

Ростислав Єндик

Донцов і Хвильовий

Теперішню пристрасну дискусію довкола Хвильового не можна інакше назвати ніж кастрацією української духовності. Вона бо вириває руками противників з нашої живої традиції такі вартості, що органічно виростали з душі народу серед найважчих умов індивідуального і збірного буття, серед яких кожне звеличання навіть національної дрібнички ставало найбільшим державним злочином. І це робиться

7) Мюнхен-Функ, 25. XI. 1951

8) Бібліографію творчості Остапа Грицая опрацьовує автор.

9) Прін, 20. XI. 1952

тут, на безпечній і вільній еміграції, бездарними головами людей, що зовсім добре орієнтуються в тому страшному терорі, під обухом якого жив і працював Хвильовий та його побратими.

Ми не будемо продовжувати тут розмов з цими нікчемними борзописцями. Вони обнижують наш загальний духовий рівень. Це ж бо вони не чують ідей Аглаї Хвильового, що порсвічували темряву під-советських буднів, а бачать тільки її коліна. Ці свідомі невігласи і паламарі мораліни (не моралі!) гасять усякі свічі, щоб запалити свої недогарки і нищпорити в півпотемках. Хвильовий говорить про боротьбу і майбутність нації, вони бачать інтимне життя однієї особи, бо все інше не міститься в рамки їх дрібної й обкраденої ними самими думашеньки.

Отже дискусія витягає не істотні мотиви і моменти. Часом постає враження, що не йдеться про знахідку правди, тільки про вдержання в стійкості свого переконання. Навіть ще більше: не йдеться навіть про Хвильового, а про зовсім інші, сьогодні актуальні політичні справи, які є посмертним відгомонам його впливу на сучасне покоління, щоб його знівелювати.

Нищення Хвильового і його впливу є зовсім хибним становищем, яке випливає з незнання трьох засадничих речей: оцінки революційних дій на Сході Європи, іншого розуміння революційних ідей в дальшому, вже усталізованому процесі і врешті в колосальному впливі Д. Донцова на духовість східньо-українських письменників, в першу ж чергу на Хвильового. Певно, націоналізм Донцова був подаваний далі в їх власному розумінні й в пристосуванні до їх власних умов життя, де езопівська мова і недоговореність є часом більшою пророчистістю мислі ніж самі слова.

Східня революція виразно розділилася вже в перших початкових стадіях на московську й українську. В Московщині став носієм революції пролетаріят, що поставив собі за мету введення комунізму при твердому вдержанні старих імперіяльних границь, в Україні — селянство з намаганням прогнати поміщиків і відсепаруватися від колишньої метрополії. Через недолугість тодішніх соціалістичних провідників, що не вичули цих вульканічних моментів у національних надрах, розпорошувалися наші революційні сили, пропала народня енергія і тим то деяка частина національно свідомих і зрушених революцією груп перейшла на бік большевиків, хоч і воювала проти них, сприймивши остаточно серед посталого розладдя їх облудні цілі. Щоб зрозуміти цей крок, треба собі усвідомити, що в той час єдиний Донцов зрозумів справжню суть більшевизму, всі ж решта блукали в туманах буцім то всесвітніх утопій.

Якщо не дивує, що тодішні провідники української революції схилилися, щоб таки поцілувати пантофель московських можновладців, то рівнож не повинно дивувати, що й недосвідчені юнаки Хвильові повірили серед розсіпки національних сил у московсько-большевицькі гасла і пішли за ними, щоб здійснювати їх серед свого народу. Але ці гасла є для них відразу інші ніж їх зрозуміли москалі у внутріш-

ній суті, тій закаптурованій. Вони є відразу овіяні націоналістичною романтикою. Для них большевизм є суспільною формою того широко-го шляху, яким треба йти в історичній конечності, щоб розкрити перед Україною ще невиразні й далекі перспективи для світової майбутності. Тому вони поставили в основу свого вірування “загірні комуні” майбутності і щоденну наполегливу працю в теперішності для нації. Для них було це зовсім природньо, бо ж вони вийшли з національної боротьби й інших підстав революції — української, не московської.

Очевидно, було б смішним твердити, що Хвильові були єдині продовжувачі української революції серед нових умов під московською займанщиною. Сюди належать ще й Єфремові, бо ж інакше ми самі обіднювали б нас самих. Але ж бо ці останні були культурниками і їх політика була радше деклямацією ніж дією, була деклямацією про недавній заломаний зрив, була деклямацією в підпіллі серед більшого чи меншого гурту академічних одномисленників. З Хвильовими є інакше! Вони вийшли в спокійне життя з большевицької революції і відразу надають своєму рухові політичного характеру, бо ж за політичні цілі боролися вони зі зброєю в руках. Що Єфремові роблять таємно, те вони роблять явно і масово, бо ж ця праця безпосереднім є здійснюванням голошених гасел.

Така праця не була легка. В Україні жило багато московських людей, які по своєму зрозуміли характер революції. Вони не хотіли навіть чути, що може заіснувати який-небудь “сепаратизм”, який для хвильовістів був самозрозумілим, нехай що ще початково в обмеженому вияві. І коли москалі почали покликуватися в своєму реакційному намаганні загасити розбурхані революційні хвилі українства щораз наново і щораз більше на своє історичне минуле, то тоді ті ж хвильовисти покликаються і собі на теорії большевизму з закляттям на всіх його святців, а до помочі беруть собі духові досягнення українських мислителів, не розбираючи подрібно, чи вони революціонери, чи контрреволюціонери, а так доходять і до Донцова, про якого вже сказано, що він найглибше зрозумів цілі московського большевизму.

Було б наївно думати про отвертість у покликунні. Такої явності не можна було навіть допустити, бо ж Донцов був окликаним фашистом, тобто найлютішим ворогом большевизму. Але вже самі вислови Хвильового показують, як він оцінював Донцова. Як інформує Йосип Гірняк, Хвильовий так висловився одного разу на підпитку в друзів: “Донцов — це найрозумніша людина на Україні і я застрілив би його власною рукою.” Хіба дурень подумає, що тут наголошений наган, за який схватив при цих словах Хвильовий. Ні, тут наголошений розум, а в його полоні він почав почуватися. Або другий вислів: “є люди на Україні, що могли б багато допомогти нам у боротьбі, але на жаль вони не належать до нас.” Тут знову виразний натяк на Донцова і він наново показує, як висока оцінка цього мужа стояла в очах Хвильового.

Ця висока оцінка мусіла відзеркалитись і в творах Хвильового. Не треба забувати, що він був самоучкою, дуже сильно працював над

собою та хапливо вхлонував у себе і все те, що друкувалося на еміграції. Переклик Хвильового з еміграцією можна відтворити з паралелізму його ідей і Донцова, при чому цей останній був завжди перший у вислові мислі, яку Хвильовий підхоплював й одягав у романтичну форму.

Які ідеї висказував Донцов у той час, тобто між 1920-1930 роками? Розкаптурення большевизму як чисто московської змови, повну орієнтацію на Захід, витворення нового типу українця, знищення халтурщини, щоб створити справжню літературу, тощо. Таких вимог Донцова було багато більше, але ці вибираємо, бо саме вони знайшли в Хвильового найяскравіший вислів. Цьому нашому твердженню можна б закинути, що багато ідей існує так сказати б у повітрі, що сам час висуває їх, як отверту таємницю, і їх легко відкриває кожне талановите око. Можливо, але що ж тоді зробити з постійністю паралелізму ідей в обох мужів і що зробити з постійними перекликами, відмінними в часовому чергуванні? Це для нас дальший доказ, що наше твердження є таки правдиве, а тим-то навіть нині розвінчувати Хвильового, як він є учнем того самого ідеолога, що й ми всі націоналісти?

Начальною ідеєю Донцова є його прямо безграничний антимоסקалізм. Вже майже в перших новелях розчаровується Хвильовий в большевизмі і бачить у ньому — продовжувачів царя Івана Калити. Є це вплив "Підстав нашої політики" Донцова, чи тільки сприймання большевицької дійсності в Україні без ніяких прикрас? Питання залишаємо відкритим. Але вже пізніша пристрасна критика московської духовости під час славетної київської дискусії, яка, мовляв, є отрутними випарами і якщо наше має розвинутися, то мусить від неї відграничитися аж підхмарними перегородами, щоб з одного боку на другий ні гад не проліз, ні птиця не перелетіла, отже ця критика вже без ніякого сумніву стоїть під впливом Донцова включно до оклику, який необережно вирвався йому з уст — геть від усякої Москви!

Це ж Донцов ясновидно предсказував і щораз наново повторював, що большевизм не є ніякою людствоспасаючою теорією, а тільки продовженням московських історичних гонів, особливо ж продовженням XIX сторіччя. Хвильовий прикладає це твердження до свого оточення і твердить у "Вальдшнепах", що партія — це організація лицемірів і "собірателів руської землі", щоб передати їх московському фашизмові. Рятунок для українців лежить у піднесенні прапора боротьби за національне переродження, бо національні визвольні рухи є поступові, сам же большевизм стає реакцією. Недаремно твердив пізніше Постишев, що українські письменники почали з мистецьких образів і зараз таки почали переходити до обрізанів.

Національне переродження роздвоєних душ Карамазових, отих розчарованих у большевизмі українських комуністів і зненависників тупої теперішньости, серед якої вони жили, мало мати на меті витворення нового типу українського громадянина з державницькими прямунаньями, тобто, як висловився опісля А. Хвиля, гробокопатель Хвильового, український "фашист" мав перебігти московського фа-

шиста і не допустити його до перебрання революційних здобутків і революційної спадщини.

Ці чисто політичні міркування попередили його заклики до вичування Заходу і геллено-римської культури. І ці первні виступають у Донцова, нехай що гелленськість і римськість тільки як історичні деталі, проте надзвичайно чітко. Зате ж Захід виступає у Донцова як повна противага Москви, а з тою самою силою і в Хвильового. Він не в'яжеться ніякими доктринами, ні діалектичними міркуваннями. Це все він інтерпретує власновільно і свавільно. Отже його Європа є вічною цілістю з своїм репрезентантом — фавстівською людиною. Та сама героїка Донцова, що й в Хвильового, той самий зворот угору, те саме призи́рство до плебейства.

І щоденна боротьба іде в них обидвох з подібними плебеями у тих самих напрямках: на Східній Україні провадить її Хвильовий з Пилипенком та іншими смердипупенками за духове переродження, за вищу кваліфікацію письменників і вищу якість творів, щоб не переходити до світової літератури в кількох рядках петітом, на Західній воює Донцов з цілим колгоспом Рудницьких, що спроваджували мистецьку продукцію до рівня церковних блазеньств та узалежнювали її від польськості. В них обидвох не було з противниками ні згоди, ні розуміння. Занадто вірили обидва в доцільність своєї постановки і в шкідливість чужої, яка, як у Пилипенка, була підданицька, а через те явно зрадницька. Визбираючи думки Хвильового з його цілої духової спадщини, можемо легко сконструювати систему, яку Донцов назвав одним словом — орден. Це ті нові люди, що мають стати двигунами історії, майбутні Карамазові, академіки літератури, повнокровні борці, які без страху йдуть до наміченої мети. Вже в заложенні самої “Вапліте” лежала добірність і вибраність — два поняття, без яких нема ніякого ордену. В однім висупає назва на окреслення покликаних, у другого її не має, але про ту саму суть думали обидва.

Не може звести на манівці і друга загальна концепція, якою вони самі визначили свої світогляди: волюнтаризм у Донцова, вітаїзм у Хвильового. Тут знову ж йдеться про той самий гін і безпосередню потугу природи, яка народжуються з волі і радості у життя. Ця життєрадісність є більше насичена в Хвильового, але ж бо він не так публіцист, як поет і письменник, а головно романтик, під якого руками горить усе, чого він діткнеться, стає вугіллям усе, що він залишить.

Хай вистачить цих кілька завваг тим усім добросердешним, що не-свідомо і непотрібно вплуталися в шкідливу для нас дискусію. Не підкреслюймо в Хвильовому марксизму, який був тільки данню часові і гріхом його молодості. Він ставив у підставу всякого розвою націю як стихію в надмірі біологічних потенцій, як носія усіх вартостей, а робив це він найкраще серед пореволюційного покоління на Східній Україні, бо підніс цю ідею найвище і голосив її в високому патосі.

За те належиться йому від нас не ганьба, а вічна хвала!

ДОКУМЕНТИ:

КОНФЕРЕНЦІЯ ФЮРЕРА З ФЕЛЬДМАРШАЛОМ КАЙТЕЛЕМ І ГЕНЕРАЛОМ ЦАЙЦЛЕРОМ ДНЯ 8 ЧЕРВНЯ 1943 У БЕРГТОФІ¹⁾.

Від Редакції: В одному з попередніх чисел нашого журналу була поміщена стаття п. Ігора Зеліка н. т. "Україна в плянах Адольфа Гітлера". Для з'ясування напрямних німецької політики подаємо цей характерний матеріал що з уваги на свою "виразність" не потребує окремого коментаря. Появляється він заходами політичної комісії ЗАРЕВА.

В слідуючому числі вмістимо актуальну статтю на політичні теми п. ген. П. Шандрука.

Прियाвні: Фюрер (Адольф Гітлер — прим. перекл.), фелдмаршал Кайтель²⁾, генерал Цайцлер³⁾, генерал-лейтнант Шмундт⁴⁾, полковник Шерфф⁵⁾.

Початок: год. 12,45.

Кайтель: В існуючій ситуації у загальному я займаю слідуюче становище відносно політики у справі тих воєнних полонених, що вступають добровільно у помічні частини (Hilfswillige) та відносно національних з'єднань на східному фронті. Генерал Цайцлер може мене скорегувати, якщо я помилюся. Пропаганда, що її розвинув Власов на власну руку дала нам добру підставу до пропаганди на велику скалю, яка проходить тепер під кодованим іменем "Silberstreife". Щоб заохотити до дезерції, ми видали лєтючки, що були узгіднені слово-в-слово з райхміністром Розенбергом⁶⁾. Він затвердив їх. Тому в травні розпочато кампанію на повну пару. По їх (полонених) переході до нас — грактуються їх спеціально. Це є політика встановлена наказом ч. 13, що його вживано як лєтючку.

Фюрер: Я бачив ту лєтючку.

Кайтель: Дальше їм запевнювано різні можливості: перша — працювати цивільними робітниками, друга — вступати як добровольці до помічних частин німецької армії і третє — також вступати у свої національні частини (landeseigene Verbände).

Фюрер: Цього нема в лєтючці.

Цайцлер: Ні, нема в лєтючці ч. 13.

Кайтель: Це було згадане пізніше підчас примінення приказів. Їх змінено по якомусь часі. Генерал для східних частин⁷⁾ про це повідомив, як я довідався. Якщо вони (полонені) впродовж пробного часу будуть відповідно поводитися, вони можуть зголошуватись до такого зайняття і у деяких випадках будуть відповідно zatrudнені, себто включені у добровольчі допоміжні частини, як також у національні з'єднання. Тепер ця пропаганда базується у великій мірі на лєтючках, підписуваних відповідним національним комітетом, або російським національним комітетом. У них ми згадуємо ряд звичайних справ. "Вам буде дана опіка, будете трактовані гідно, ви повернетесь знов до своєї батьківщини", а відносно майбутнього, "німецький райх не продовжуватиме більше

1) Це переклад з оригіналу німецькою мовою п. н. Besprechung des Fuehrers mit General-Feldmarschall Keitel und General Zeitler am 8. 6. 1943 auf dem Berghof".

2) Feldmarschall Wilhelm Keitel, Chef des Oberkommandos der Wehrmacht підчас другої світової війни.

3) General Kurt Zeitzler, Chef des Deutschen Generalstabs.

4) Generalleutnant Rudolf Schmundt — старший військовий ад'ютант Гітлера.

5) Oberst Walter Scherff — офіційний історик другої світової війни у головній квартирі Гітлера.

6) Alfred Rosenberg — міністер для окупованих східних територій і райхслайтер NSDAP для ідеологічної індоктринації.

7) General fuer die Ostruppen — йому підлягали всі добровольці з Червоної Армії, які служили у Вермахті. В 1943 р. на цей пост був іменований Generalleutnant E. Koenig уродженець Москви, перший німецький аташе в СССР. Пізніше його функцію переіменовано на: General fuer die Freiwilligen-Einheiten.

вицької системи, не затримає сконфісованої землі”, і т. д. Але рішальним фактором у цих летючках — настільки важливим, що я мушу повторно про нього говорити, є те що ми також кажемо: “Якщо перейдете, Ви можете вступати до Російської Визвольної Армії”. Це фактично сказано в летючках.

Фюрер: Цю летючку треба було показати мені скоріше.

Кайтель: Ми повинні тепер скорегувати її відповідно. Це є один з пунктів, що не були децидуючими для тих людей, який однак грав все ж таки значну роль.

Фюрер: Це ще не трагічно. У всьому тому я бачу тільки одну справу сьогодні і вона для мене децидуюча. Ми мусимо оминуті неправильні концепції по нашій власній стороні. Мусимо розрізнити пропаганду, що її я роблю в Росії — від того, що ми остаточно робитимемо там у дійсності.

Кайтель: Це те, що ми і робимо за нашим фронтом.

Фюрер: Ми мусимо оминуті поширення навіть тої найменшої думки по нашій власній стороні про те, що в цей спосіб ми дійсно можемо знайти яку небудь компромісову розв'язку, щось подібне до концепції Східньої Азії із її “вільним” і “національним” Китаєм. У нас є люди, що мають такі наївні думки. І тут я хочу підкреслити, що цей “національний” Китай до тепер не дав ні одного ужиточного вояка.

У тому відношенні ми вже дістали трагічну лекцію у першій світовій війні, від Польщі — як я це вже підкреслював недавно. Та історія почалась також у початках від польських легіонів, які в початку виглядали зовсім невинно. Я все вважав, що є лише мало людей, які мають ясні голови впродовж цілої війни і не йдуть за якимись ілюзіями. Приповідка, що потоплюючий хапається соломинки — на жаль правдива. Це відноситься не тільки до потоплюючого, але до кожної zagrożеної людини. Великий відсоток людей, що перебувають у небезпеці перестає бачити речі у правдивому світлі. Тут я можу згадати меморандуми, що їх я одержав від Барнда⁸⁾ в часі відступу, коли люди нагло втрачають контакт з реальною дійсністю. З тих меморандумів виходить, що він, зараз по висадці американців і англійців у північній Африці побачив візію, мовляв “там лежить наше спасіння, туди мусимо маршруувати”. Страшна психоза поширилася і перед нею в тому часі я особисто також сильно боронився, вона одначе затуманила цілковито багатьох людей. У поступовому поширюванні серед нас чогось подібного у тому самому вже тепер бачу небезпеку. Ми маємо багато подібних людей. Багато з них є у “лавочці” Розенберга. Але на нещастя маємо їх також і у арміях. Вони — це колишня балтійська шляхта та інші балтійські німці. Але є і давніші українські емігранти, які у міжчасі засиміювались у Німеччині — і досить сумно: частині з них надано навіть німецьке громадянство, вони всі очевидно радо бачать німецьку визвольну кампанію. Але у їхніх задніх думках — не наші вітальні національні аспірації, але їхні власні цілі.

Так було в 1915-16 рр. Коли 1916 р. постала криза — на заході невдача під Верденом, битва над річкою Сомме; на сході офензива Брусілова, атака Румунії проти нас ітд. — тоді безперечно усі погубили голови, на нещастя навіть і вояки. Одинокий чоловік, що ставив тоді спротив був Беттман Голлверг, який постійно намагався плисти проти течії, але був переможений мілітарними аргументами. Пізніше Людендорф сказав: “Я був також інформований з мілітарних джерел, що дістану 500.000 вояків. Це була неправда. На жаль я був неправдиво поінформований!”. Кожна думаюча людина була б сказала тоді без надуми: Ви дістанете не 500 тисяч людей для боротьби проти Росії а скоріше поляками зорганізовану армію для продовжування боротьби проти Німеччини й Австрії за незадежність Польщі, як тільки трапиться нагода. Бо кожна нація думає про себе і про ніщо інше. Всі ці емігранти і дорадники хотять тільки мати посади пізніше.

Кайтель: Відносно того я можу сказати таке. Коли польська держава поставилася проти нас, німецькі офіцери (подібно до одного коменданта полку кавалерії, що був у німецькій армії і боровся в ній чотири роки) перейшли до Польщі і перебравли керівництво польських з'єднань. Це стара польська шляхта.

Фюрер: Сьогодні існує точно така сама небезпека. Приказ ч. 13 у ніякому випадку не є цілковито без закиду. Інші справи можуть бути роблені тільки під однією умовою: що жодних практичних консеквенцій не буде витягнуто, а передовсім, що ми не допустимо до поширення певних поглядів, що їх існування я ствердив у деяких панів. Рівнож

⁸⁾ Alfred Inqomar Berndt — молодий німецький журналіст, якого впливи, завдяки протекції, дуже швидко зросли у міністерстві пропаганди Геббельса.

від Клуге⁹⁾) чув я кількакратно: “Ми можемо це зробити далеко легше, якщо створимо російську армію”. Я можу тільки одне сказати. Ми ніколи російської армії не створимо і це являється засадничою справою. Поки ми це зробимо, далеко простіше для мене дістати росіяня як робітників до Німеччини. Це багато важливіше. Я не потребую російської армії, бо в кожному випадку я був би змушений утримувати і там німецьку команду. Якщо замість того я дістану російських робітників, це буде для мене більша поміч. Тоді я можу, перевишколивши росіяня, звільнити з роботи німців. Найкраща річ — це використати російського робітника для праці у Німеччині. Очевидно, ми будемо змушені дати йому і щось інше, якщо наперед признаємо за ним точніше його права. Одиноким децидуючою справою є, щоб ми не піддалися впливам, що казали б: Можливо колись, коли ми будемо в поганій ситуації, одноноке, що нам залишиться — це створити українську державу. Тоді все буде в порядку тоді дістанемо мільйон вояків. Ми не дістанемо нікого, ні одного вояка! Це все тільки ілюзії, така сама, як була в першій війні. Цим ми поповнили найбільший самообман. **Фактично ми зрелигнували б з усіх цілей цієї війни.** (Підкреслення перекладача П. С.) Лише кілька днів тому я сказав Цайцлерові, що я мав конференцію з Розенбергом і Кохом¹⁰⁾. На ній я міг ствердити тільки одну річ, що існують колосальні різниці поглядів у тих двох людей. Розенберг має своє політичне підійняття ще з його колишніх емігрантських часів. Очевидно, ми досить симпатизували з тими емігрантами в 1919-22 рр., бо тоді говорилося, що може дійде до перевороту в Росії. Показалось, що все це були також лише ілюзії. Емігранти не досягнули нічого. Вони жили у нас у Німеччині, ми їх годували. Вже в 1921 р. я не погоджувався з Розенбергом і тоді казав йому: “Розенберг, пам’ятай про одну річ: революції робляться людьми, що живуть у даній державі, а не людьми, що перебувають за кордоном”. Це було тоді, коли український гетьман представився. Тоді я спитав: “Розенберг, що ви очікуєте від цього чоловіка?” “Він організує революцію”. На це я відповів: “Тоді він повинен бути в Росії. Люди, що організують революцію мусять бути в даній державі. Це точно те саме, якщо б я був у Швейцарії і казав: Я з Швейцарії організую революцію у Німеччині. Це ж дівачство. Як Ви це собі уявляєте?” Його відповідь була: “Ленін”. На це я сказав: -- Ленін того не робив. Це були радше ми, що зруйнували і розбили Росію. А крім того це було в тій захитаній Росії, до якої ми привезли Леніна, який відтак вже міг перебувати в країні. Але ж не можна робити революції ззовні. Тоді скинено царя. Насамперед Керенський взяв владу. Росія була зруйнована передовсім на воєнних фронтах і щойно потому прийшов внутрішній упадок. Я намагався з’ясувати це Розенбергові. Але він має і тепер тих людей біля себе.

На іншу тему. Розенберг, це один з найкращих мислителів у всіх питаннях світогляду. Лиш це його переобтяження справами світогляду дало йому тільки дуже мало можливостей слідувати за проблемами щоденного життя. Проблеми світогляду не завжди покриваються з проблемами щоденного життя. Очевидно, експонати обидвох чинників сходяться у мене. Перший експонат для питань світогляду і великої стратегії, а другий зайнятий справами щоденного життя — це Кох¹⁰⁾. Кох сказав Розенбергові відкрито до очей: Партайгеноссе Розенберг — те що Ви мені кажете, це очевидно дуже просте. Але є одна річ, яку Ви мусите признати. Я можу зреалізувати ту політику, що Ви її бажаєте — улаштувати університети, творити національні комітети ітп. — тільки тоді, якщо тим людям дасться певна сфера дії. Якщо ж я їм не дам ніякої сфери дії, тоді Ваша праця, це ніщо інше, як накопичення революційної енергії, яка якогось дня мусить виладуватися проти нас. Далі Кох сказав: “Це виглядає так: Бакке¹¹⁾ приходить до мене, а за його плечима Вермахт. Вермахт не каже дорогим Бакке ми хочемо переговорювати, чи Ви можете постачати потрібні пайки? Навпаки — Вермахт домагається їх! А вдома німецькі люди кажуть: ми також домагаємося їх! І Бакке приходить до мене і каже: Ви мусите доставити мені 5,7 міль. тонн збіжжя. Ніхто не журиться тим, де я його візьму, чи його дістану за любов чи як. . . Ніхто не журиться тим, що я даю людям за нього. А я не маю нічого, що можу їм за нього дати. Я мушу просто брати його. Але потім кажеться: ми потребуємо 10,000 коней і 100,000 тонн м’яса, і це і те. А нам треба все це купити. . .

Я маю подібну ситуацію в Генеральній Губернії. Було досить ясно — там ті панове мусіли признати, що я мав рацію. Ті панове говорили, що в Генеральній Губернії немає

⁹⁾ Feldmarschall Guenter von Kluge — командант середнього відтинку східного фронту.

¹⁰⁾ Ernst Koch — Gauleiter Східної Пруссії та Reichskommissar окупованої України.

¹¹⁾ Herbert Backe Chef des Ernæhrungsministeriums.

ладу в економіці. Як може існувати економічний лад у країні, де на один квадратний кілометр живе 120 осіб. Французи на одному квадратному кілометрі не можуть прогосудувати 80 людей. Натомість вони мають в країні всяке свинство, бо з Райху туди посилається непотрібне барахло, що є одиноким вимінним добром. Кожний відмовляється його приймати, кожний каже, що сам буде купувати йому потрібні речі. І так Чотирь-Літній План купує, люфтваффе купує, кватирмайстри поодиноких армій купують, Шпеер¹²⁾ купує — а при тому кожний переліщує іншіх, платить забагато і тим самим підривають валюту. Чому польський селянин мав би доставляти щось за 12 золотих, якщо він за це може одержати 4-5 райхсмарок? Ми установили там смішні платні для робітників. На фабриках вони дістають платні в золотих. За тих кілька золотих робітник має купити потім щось від селянина, який одержує за той продукт вдсятеро більше від різних німецьких урядових агенцій. Кожний почин викликає негайно спротив: того не можна надалі робити! Що ж тоді робити? Більше того, Франк¹³⁾ каже: “Крім того всього я маю тільки 11,000 поліцистів у країні на приблизно 147,000 кв. км. з понад 16,5 міль. населення. Всю ту поліцію я потребую, щоб утримати порядок у Краківі, Варшаві та кількох інших містах. Як це зробити? Це є проблеми, що їх не можна розв’язати”.

На зміну Кох каже: “Скажіть мені партайгеноссе Розенберг, що робити? Чи сказати до Бакке — на жаль партайгеноссе Бакке я не можу вам дати 5,7 міль. тонн збіжжя, бо мушу створити упорядковану, чисту українську державу. Я маю всього 2 мільйони або лише і мільйон і це все. Моє завдання тут — творити державу”. На це Розенберг не знаходить ніякої відповіді. Кох сказав: “Мій дорогий Розенберг, Ви живете в Східньому Міністерстві, у гарному світі організацій територій. Я з другої сторони щоденно мушу задовольнити ті вимоги. Мене поставлено тут, щоб я це робив. І нема нічого іншого, що я можу там робити. Як це інакше зробити?” Далі він каже: “Я втратив 500,000 жидів. Я мусів усунути їх, бо жиди не шкідливий елемент. Але на цій території це були властиво одинокі ремісники. Ви хочете організувати університети і середні школи тепер, щоб нарід борювався проти Росії. Я ж не маю змоги навіть знайти достаточну кількість шевців, потрібних для направи взуття для необхідних наших працівників. Я не можу того виконати, бо немає ремісників, від коли всі жиди були знищені. То ж що важніше — чи щоб я навчив українця репарувати чоботи, чи щоб я післав його в університет, щоб Ви могли створити українську державу?”.

Очевидно, велика небезпека лежить в тому, що ми будемо засипувані емігрантами, які очевидно вбачають в тому свою життєву ціль, аж до моменту втрачення нами ґрунту під нашими ногами. Це може посуватися в тому напрямі аж до того моменту, коли остаточна сила опиниться в руках людей, які не мають поняття про політику, та які не знають, що це в дійсності діється у світі.

Я випробував це. Між іншим піднесено обвинувачення проти Коха, що на його території і з його вини діють партизани. На це Кох сказав: “Як можете Ви робити мене за це відповідальним? Покажіть мені район під контролею армії, де не було б партизантки. Скільки я маю поліцистів? Дайте мені досить поліції, тоді я зліквідую партизанку. Відтягніть військову частину з якогось району і переконаєтесь, чи там будуть партизани чи ні. Я є у північному районі, де все одно завжди були банди, я не є у відпочинкових місцях. Вермахт також змушений постійно вести боротьбу з партизанами на території, що є під його контролею, навіть на віддалі 50 кілометрів за фронтом. Натомість я від фронту віддалений на сотні кілометрів і не маю достаточної кількості своїх людей. З ким я маю все це зробити?”*).

Все це теоретизування у нездійсній площині. Це діється незалежно від факту, що в майбутньому ми не повинні згадувати про це взагалі. Я не можу нічого говорити про будучину, що відносилось б до незалежних або автономних країн. Бо ж починається від “зле збудованої” держави, як нпр. Польща, а кінчається на незалежній державі. Досить ясно, який був би кінець тієї пісні. Тому, щоб не зроджувалися облудні думки по нашій стороні, з тією справою треба бути дуже обережним. Генерал Цайцлер згадував, що було вказаним, щоб я з’ясував своє становище у тій справі — в крузі вищих офіцерів — зокрема генералів і фельдмаршалів.

12) Albert Speer — міністер боєприпасів, потім директор військової продукції.

13) Hans Frank — губернатор у Генеральній Губернії (деякі частини б. польської держави і Галичина).

*) З німецького боку ці аргументи опрокидував Фравенфельд. Див. ЗАРЕВО. Бюлетень. ч. 2. Мюнхен 1950 стор. 60-66.

Кайтель: Ламмер¹⁴⁾ схвилює Ваші погляди у короткому меморандумі. Він уже говорив про це зо мною. Я прохав його зробити це чимскоріше, бо це дуже важко з'ясувати нашим генералам. Я могу це сказати з певністю, бо знаю це від самого Кюлера¹⁵⁾ і Клуге. У творенні т. зв. національних з'єднань і у їх озброєнні вони вбачають допомогу проти хаосу в зазіллю.

Фюрер: Тепер Цайцлер каже таке: Безперечно є такі частини, що їх не можна елімінувати сьогодні, бо їх треба б було заступити іншими.

Цайцлер: В загальному ми маємо 78 батальйонів, 1 регімент і 122 компанії. З тих 78 батальйонів лише 47 є під командою Фельдмаршала для Остлянду і України та в резерві поготовля¹⁶⁾. Тому фактично небагато з них на фронті, а якщо і є на фронтах — то вони тат дуже розпорошені. Крім того є ще 60.000 людей, які входять до окремої категорії. Це свого роду охоронні відділи, організовані в дуже малих з'єднаннях.

Фюрер: Це необхідне. Не можна без них обійтися.

Цайцлер: Є біля 220.000 в добровільних допоміжних частинах. Вони є в армії, майже до "Канонір-а 4,5". Їх не можна усунути.

Кайтель: Я не бачу ні політичної, ні пропагандивної, ні ніякої іншої проблеми, якщо йдеться про ті добровільні допоміжні частини. Справа далеко небезпечніша з національними частинами, бо вони організовані у вищих з'єднаннях.

Цайцлер: Є лише один одинокий регімент. Решта все батальйони Тут також немає небезпеки.

Фюрер: У моїх очах рішальним є не саме існування тих частин. Рішальним моментом є радше те, що ми не сміємо обманювати себе тим, чого можна очікувати, або які поступки ми можемо зробити для другої сторони. Ми не сміємо допустити до такої ситуації, в якій одного дня знову прийшло б військо, як в 1916 р. і сказало б: "Тепер рже черга за політикою, щоб щось робила, щоб творила українську державу, так як була створена польська держава". Після того Людендорф був змушений сказати: "Коли б мені були лише сказали про це раніше... Мої спеціалісти, мої експерти казали мені, що я дістану 500.000 до 7000.000 війська, а це була зовсім інша справа." Бо ж це Людендорфа обвинувачувано за створення польської держави. А він не міг викрутитися і виправдувався: "Я робив це в часі кризи, бо мені сказано, що я дістану вояків".

Кайтель: Тоді можна сказати, що ми дивимося на Російський Комітет — творця пропагандивних детючок підписаних Власовим, як на чисто пропагандивну зброю.

Цайцлер: Треба робити різницю різницю між тим, що йде до ворога — де можна говорити все, та тим що робиться внутрі.

Кайтель: Я знову спеціально питав Розенберга: "Які Ваші пляни відносно Російського Комітету? З нашої сторони живivano його для пропаганди у справі акції дезерції?"

Відповідь: "Я годжусь на злучення обидвох родів, а саме добровільних допоміжних частин і членів російських, українських, кавказьких і т. п. суцільних частин під назвами "Російська, Українська ітд. Визвольна Армія", як також на використання того чинника для пропаганди. Це значить не тільки використання для пропаганди, але і консолідація тих сил. А це те, чого фюрер не хоче".

Цайцлер: Ми ж того і не робимо. Найвище що можемо зробити, щоб нагородити людей, які нам служать та щоб затримати їх з нами — це вдумати щось, що мало б позитивну вартість, чи то були б гроші, чи обіцянки, що вони щось дістануть опісля. Я уважаю консолідацію комплетно помилковою, а зокрема консолідацію, що довела б до творення дивізій. Батальйони ще можливі, бо їх можна ще тримати в руках. Але в ніякому випадку не можна йти вище, за винятком козацької дивізії, яка, як виглядає, є дуже стабільною.

Фюрер: Я сказав би, що у випадку нашого успіху на Кавказі, ми могли б напевно дістати частини не з грузинів, але з різних малих тюркських народів.

Кайтель: Ми зробимо їм виняток, бо вони найсильніші противники комунізму. Ці тюркські легіони, що творять одинокі національні з'єднання, стоять поза дискусією. Я хочу знову згадати, що минулого року, в початках вересня ми сказали відносно цього: національні з'єднання, які спеціально відзначилися у репресіях банд — тобто сотні: (перечислення пропускаємо, прим. П. С.).

¹⁴⁾ Hans Heinrich Lammer — шеф канцелярії Гітлера.

¹⁵⁾ Feldmarschall Georg von Kehler — командант північного відтинку фронту.

¹⁶⁾ за німецьким терміном: Bd. E.: Befehlshaber der Einsatzgruppen.

Фюрер: Вони вже тоді існували.

Кайтель: Якщо вони складаються з абсолютно певного елемента на добровільній базі повинні бути збережені, а навіть збільшені. Це рішили ми тоді.

Фюрер: Збільшення вже небезпечне.

Цайцлер: Вже починає їх бути забагато.

Фюрер: Але це збільшення мусить бути якось обмежене, бо ж воно вже тепер не має границь. Його можна інтерпретувати в один спосіб для одного народу а в інший спосіб для другого.

Кайтель: Генерал для Східних Частин також підтримує це збільшення з'єднань.

Цайцлер: Ні, я зможу тримати його в руках. Батальйон буде максимум.

Кайтель: Тепер далі — уживання їх для боротьби на фронтах, затруднення емігрантів або лідерів бувшої інтелігенції залишається якнайстрогіше забороненим. Це було також особливо підкреслено тоді. Я сам проводив такою акцією у "Heeresgruppe Mitte". Там емігранти в ролі перекладачків, фактично дісталися до керівних позицій. Ми їх повкидали.

Шмундт: Чи не захопився генерал-оберст Ліндеманн¹⁷⁾ організацією цих частин? Він каже: "Ми мусимо розрізнити між пропагандою призначеною для ворога, де все практикується — та заплідям". Він твердить: "Ми змогли звільнити наших вояків для фронту таким чином, що я сам, у своєму дистрикті маю 47,000 добровольців — помічників. Вони наприклад кермують за мене всією залізницею і то тільки за харчі та устаткування.

Кайтель: Добровільні допоміжні частини чи національні з'єднання?

Шмундт: Добровольчі допоміжні частини. Але це є люди, що роблять це самі для себе добровільно, без зверхників і без поліції. І партизанська війна там завершила. До тепер вони робили за харчі й устаткування. Тепер появилася Власов, об'їздить села і проповідує національну незалежність серед добровольців помічників і також серед національних частин.

Кайтель: Я вже це йому заборонив.

Шмундт: Генерал-оберст Ліндеманн не каже, як фельдмаршал думає, що ми розбудуємо це на велику скалю. Він радше каже: "Я звертаю Вашу увагу на небезпеку. Бо ж люди тепер вже питають — що дасть нам за це Німеччина? Отже Власов підніс ідею незалежності. Але він безперечно боровся також проти партизанської війни. Але тепер виринає інше питання і Ліндеманн твердить: "Прийшов час, коли ми мусимо зробити одну з двох речей. Або ми пообожяємо Власову, що він дістане евентуально це або те навіть, якщо ми не думаємо додержати тієї обіцянки, або ми відкинемо ту справу цілковито. Інакше мусимо бути приготовані на евентуальний удар з-заду. Невдоволення зростає серед людей і вони можуть наприклад зачати саботажі на залізницях замість їх обслуги".

Фюрер: Я не потребую Власова взагалі в окупованих територіях.

Шмундт: Але ж він це робить.

Фюрер: Це мусить бути припинене. Я потребую його тільки на фронті.

Шмундт: Провідники армії хочуть мати рішення в тих справах.

Кайтель: Рішення було прийняте.

Фюрер: Цайцлер, для нас справа ясна. В заплілі ми не потребуємо Власова. Він буде дяти тільки на фронті (в цілях пропаганди — прим. П. С.) до другої сторони.

Цайцлер: Тільки через фронтову лінію, з його іменем і фотографіями.

Кайтель: Я хотів би порушити ще одно питання, що було спішно пред'явлене Військовою Групою Північ через генеральний штаб армії. Вимога — щоб естонців, латишів і литовців включити в німецькі частини, як добровольців на правах німецьких вояків і таким чином заповнити існуючі прогаллини.

Фюрер: Ми не можемо зробити того так загально.

Цайцлер: Існує також латишська есесівська бригада.

Кайтель: Включити їх у рядки армії (німецької — прим. П. С.). Не організувати їх в окремих частинах, як добровольців на базі права і обов'язку праці, але уживати їх для заповнювання існуючих прогаллинів у формаціях німецьких військових частин.

¹⁷⁾ Generaloberst Georg Lindemann — командант 18-тої армії на східньому фронті.

Фюрер Ні! За ніяких умов. Це привело б вкінці до повної пасивності тих частин. Якщо б це приміювати, тоді необхідно вибирати кожного вояка зокрема і то дуже обережно, як також треба б їм дати добрий вишкіл.

Кайтель: Це і так робиться в кожному випадку.

Фюрер: Якщо включити тих людей до нормальних німецьких з'єднань то можливо, що вони занесуть туди страшну отруту. Це може легко статися.

Цайцлер: Є лише одна дивізія "Нідермаер", у якій я пропонував встановити відношення 1:1. Сумне явище. Тепер російські вояки в дійсності вишколюють наших людей в техніці окупування і використання терену. Вони мають великий досвід у маскуванні і будівництву шанців.

Кайтель Це дивізія "Нідермаер", що в своєму складі має тюркські народи. Її число є 162.

Фюрер: Де вона, все ж таки?

Цайцлер: Вона в Ген. Губернії. Там проходить реорганізацію.

Фюрер: Одна справа досить ясна. Ми пустили ті з'єднання в акцію тільки на кількох відтинках і там вони не дорівнюють остаточним вимогам.

Цайцлер: Ні, не до останньої проби. Я маю один меморандум при собі, в якому між іншим сказано: Хоч вони вже від півтора року перебувають з нами, на них все ще не можна покладатися до кінця.

Фюрер: Не можна на них покладатися. Тому я знов і знов мушу повторяти. Можемо робити через фронт пропаганду яку хочемо. Там можна все робити. Але треба розуміти, що це не може стати такою візією, яку ми мали в 1916 році. Цього не може бути. Передовсім не можемо допустити до однієї речі — ми не можемо дати тих частин в руки третьої особи, яка одержавши їх в свої руки, скаже: "Сьогодні ви працюєте з ними, а завтра ні". При такій постановці справи ми могли б почути свого роду страйкуючі гасла. Вони пролетіли б цілим фронтом. Тоді нагло вони (чужинецькі національні частини — прим. Ред.) були б організовані і готові до дії проти нас.

Кайтель: На це я лиш можу зголосити, що Власова відкликано. Цього вже нема на фронті. Йому заборонено вести всяку пропаганду на фронті, як також його власну пропаганду. Залишається прийняти однію рішєння, саме чи ми будемо продовжувати на фронті апелі за допомогою "армії визволення" до противника?

Фюрер: Так, там можете все робити.

Кайтель: Я не трактую це небезпечним, бо ми є тою визвольною армією від большевизму.

Фюрер: Я переконаний, що апелі про "армію визволення" є ефективним на другій стороні, бо люди не хочуть воювати, вони бажають миру.

Цайцлер: Я звернув особливу увагу на фотографії, які зображують табори для дезертирів. З тим можна зайти далі, як із політичними справами.

Фюрер: Тоді я стою на тому, що ми вивеземо їх до Німеччини. Вони — воєнні полонені. Як би я лише міг заощадити яких 30, 40, 50 тисяч людей для комісаря вугілля. Але тоді дійсно треба б було їх трактувати гідно.

Цайцлер: Я поставив собі за ціль, щоб вони стали гідними робітниками в Німеччині. На фронті не можна вдіяти багато з дезертирами. Того чи іншого з них можна дати до добровольців-помічників, де знайде потреба. Але основна маса повинна йти до Німеччини, як робітники, щоб звільнити з роботи німців.

Фюрер: Я хочу тільки підкреслити, що якщо ми не упорядкуємо справу вугілля— прийде час, коли не зможемо продукувати амуніції, вибухових матеріалів, коли не зможемо далі продукувати підводних човнів. Це можна також віднести до сотні інших діянок. Це ідіотство, але той момент міг би прийти. Це вже трагічно, коли італійці приходять і питають, чому ми не доставляємо їм вугілля. Ми ж не можемо, бо маємо його замало. Це ж капарство!

Кайтель: Тоді я поінформую райхсміністра Розенберга про ваше рішення: що в тих справах не передбачається ніяких практичних потягнень по цей бік фронту. Пропаганда на фронті повинна продовжуватись. Ми не дозволимо на будуче панові Власову ніякої дії на російській території.

Фюрер: Це не все. Іншим також. Ми не дозволимо, щоб нпр. молодий син...¹⁸⁾ робив пропаганду в Німеччині. Ми не проповідуємо на вітер, але посилаємо свою пропа-

ганду поза фронт до наших противників. Я переконаний, що в іншому випадку росіяни слали б пропаганду до нас. Конечно треба обминати того, щоб не поставали фальшиві надії у наших рядах.

Кайтель: Отже це дійсно правда, що генерали — зокрема Клуге вбачали б полекшу в цьому. Я знаю це особисто від нього, бо я говорив про те з ним досить.

Цайшлер: Це лише тому, бо бракує ясного рішення згори. Але тепер прийнято остаточні рішення раз на завжди.

Кайтель: Можна сказати інше прохання в одній справі, що зараз в обробці. Після того, як видано інструкції для добровольців-помічників, виникає питання створити концепцію відносно національних частин, їхнього складу, вишколу і подібних справ. Було б добре, коли б ми насамперед їх підготували, а відтак предложили фюрерові. Над тим все ще проводиться праця.

Фюрер: Може за допомогою сьогоденнішої стенограми. Сьогодні я виложив свої думки. Ламмер може зазнайомитися з тим і тою справою відтак зайнятися. Більше того, ми можемо зробити щось інше. Побачимо, як події розвинуться. Тоді може було б доцільно зібрати частину наших високих командантів і я міг би сказати їм про це особисто.

Шмундт: Це було б знаменито.

Кайтель: Це було б дуже добре. Я бачив, що є щось у роді самообману. Дехто сподіється одержати якусь підмогу і не здає собі справи, що за блохи дістає він разом з чужим кожухом.

Шмундт: Можна їм сказати частину того, що ви мій фюрере, сказали нашим політикам у Клесшаймі.

Переклад Петра Стерча.

ОГЛЯДИ І РЕЦЕНЗІЇ:

ПРАЦІ ЧЛЕНІВ ЦЕРКОВНО-АРХЕОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ АПО- СТОЛЬСЬКОГО ВІЗИТАТОРА ДЛЯ УКРАЇНЦІВ У ЗАХ. ЄВРОПІ:

- 1) Проф. Д-р Олександр Оглоблін: Московська теорія III Риму в XII-XVII стол. Мюнхен 1951. Стор. 55.
- 2) Проф. Д-р Наталія Васпленко-Полонська: Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX сторіч. Мюнхен 1952. Стор. 48.
- 3) Проф. Д-р Ганс Кох: Теорія III Риму в історії відновленого московського патріархату (1917 - 1952). Мюнхен 1953. Стор. 40.

Теорія III Риму це окрема, дуже тонка форма московського імперіялізму. Загамована в своїй дії з вибухом революції в Росії, вона, на підставі конкордату московської церкви з більшовицьким режимом з 1943 року, відновлює свою діяльність. Генезу тієї теорії, її перемін та напрямні дальших дій викладають автори названих розвідок, що їх основні думки подаємо нижче:

Автором теорії III Риму був Філотей, монах московського монастиря. Про його життя мало відомо. Час його літературно-та церковно-політичної публіцистики припадає на першу четвертину XVI століття. Концепція III Риму остаточно сформульована Філотеем в посланні до Мисюри-Мунехина, що його дату усталює проф. Оглоблін на 1524 р., звучить: "... Знай, христоролюбче й боголюбче, що всім християнським царствам прийшов кінець і вони знайшлися згідно з віщуванням пророчих книг у єдиному царстві нашого пана себто в російському царстві. Два бо Рими впали, третій стоїть, а четвертому не бути". Так сформульована концепція скоро перетворилась на державну теорію московського царства. Сталось це, як твердить проф. Оглоблін, в часах Івана Лютого передовсім завдяки митрополитові Макарієві (1542-1563 р.). В своїх творах Макарій старатється пов'язати генеологічно династію московського царя не тільки з пануючим другим Риму-Царгороду, але й з володарями першого, старинного Риму, наголошуючи в цей спосіб легалізм спадковості. Офіційно визнано ідею III Риму як московську цер-

¹⁸⁾ В оригіналі пропущено ім'я та прізвище.

ковну й державну доктрину в 1589 році. Сталось це при нагоді створення московського патріархату. Т. зв. "Уложенная грамота", що ствердила акт цього утворення, голосила: "... в тобі, благочестивий государю, перебуває Дух Святий. Давній Рим загинув завдяки ересі Аполінарія, а... II Рим-Константинопіль перебуває під владою унуків агарянських... твоє ж царство є III Рим. Воно перевершило всі благочестя і всі благочестиві царства об'єднались у твоє єдине і ти лише, єдиний під небом, іменуєшся християнським царем у всьому світі й у всіх християн".

У зв'язку з переменою московського царства на російську імперію, як твердить проф. Н. Василенко-Полонська, — ідея III Риму перейшла деяку еволюцію. Деспотизм Петра I-го скоро підкорив церкву під владу монарха. Формально сталося це тоді, коли остаточно скасовано патріархат і засновано Святійший Синод (1721 р.). Рационалізм Катерини II не дозволив їй присвятити релігійним справам серйознішу увагу. Щойно Павло присвятив їм більшу, хоч доволі дивну увагу. Користаючи з того, що Наполеон завоював Рим, Павло запропонував Папі переселитись до Росії. Не має сумніву, що поза прихильністю Павла до католицизму вирішній вплив на цю пропозицію мала концепція III Риму. — Ця ж концепція була підставою т. зв. "Священного Союзу", що його zorganizував Олександр I проти Наполеона. Але жести приязні з католицьким заходом скоро скінчилися. Їм на зміну приходять реальні заходи для оволодіння Царгородом. І ці заходи, апробовані широкими колами московського суспільства, знайшли класичний вислів у творах Ф. Достоевського, що в своєму "Щоденнику письменника" виразно ствердив: "Царгород рано чи пізно повинен бути наш".

Упадок царату в Росії та організація держави на засадах комунізму потягнув за собою переслідування церкви. У зв'язку з цим ідея III Риму на розмірно короткий програт часу зійшла з дієвої арени. Щойно 2-га світова війна та її зовнішньо та внутрішньополітичні аспекти змусили комуністичний уряд зревідувати свою церковну політику. Вислідом тієї ревізії був конкордат з 1943 р. у зв'язку з чим наступив вибір митрополита Сергія на патріарха та створення постійного "Уряду у справах православної Церкви". Ясно, що серед тих умов теорія III Риму знов виринула на історичну арену, реалізуючи вже давно спречуджені і серед існуючих політичних обставин після Ялти зовсім не утопічні завдання: 1) великоруську — панславистську церковну політику, 2) політику всеправославного об'єднання і 3) місіонерський настрій. Жадним із цих шляхів, як твердить проф. Ганс Кох, церква не йшла сама-одна, а скрізь посувалася із зрозумінням і готовістю позаду держави, колісь, позаду царської, так тепер советської. Конкретні осяги тих завдань бачимо вже сьогодні: Підпорядкування московському патріархові автокефально-національних церков Сербії, Болгарії, Румунії та Албанії, насильне включення греко-кат. української і грек-кат. румунської Церков в юрисдикцію московського патріархату, створення "Всеросійської Церковної Місійної Ради" для пропагування православ'я серед визнавців ісламу, шінтоїзму та буддизму і намагання відірвати католицькі церкви сателітів (Польщі, Чехії та Угорщини) від Ватикану.

Теорія III Риму, хоч як вона пов'язана з комплексом українських справ, не мала до тепер відповідного наświetлення в українській історіографії. Вистачить згадати, що між іраціями, що їх цитують згадані наші історики, переважають російські та німецькі твори. Згадані праці заповнюють отже цю прогалину нашої історіографії. Про те, що заповняють її ґрунтовно та систематично, свідчить факт, що крім 3-ох згаданих виїшли же друком розвідки проф. Крупницького п. н.: "Теорія III Риму і шляхи російської історіографії" та проф. В. Гринька: "Історично-правне підґрунтя теорії III Риму". В проєкті є ще праці наших учених Курінного, Шереха та Мірчука, що мають на меті всебічно розглянути проблематику III Риму.

Думаємо, що появу серії праць про теорію III Риму належить розглядати не тільки в теоретично-науковому аспекті. Адже ж західна демократія, обмірковуючи дії на відсіч московському імперіалізму, вже студіює і мусить далі студіювати всі найтонші форми і всі нюанси цього ж імперіалізму. В цьому випадку твори наших учених, заосмотрені відповідними реюме в німецькій та, що найголовніше, англійській мовах, повинні мати свою вимову. Зокрема ж глибока синтеза висновків проф. Ганса Коха має з огляду на свою актуальність, поза чисто науковою теж і важливу політичну вагу, тим більше, що порушує питання, які mimo всього ще не зовсім доступні для західної, зокрема американської ментальності. Вистачить тільки прочитати книгу Джана Куртіса (The Russian Church and Soviet State 1917-1950. Boston 1953.), а зокрема її останній розділ "The Strange Alliance", щоб переконатися, що американське суспільство не має правильних інформацій про цю ролі, яку большевицька православна церква сьогодні виконує. Ми абстрагуємо тут від цілковито непоінформованості автора в справі "навернення"

греко-кат. українців Західної України, хоч це один з поважніших проявів тієї ролі. Засаднича методологічна помилка автора в тому, що за його висновками православної церква є підметом, а не предметом тієї оживленої церковної політики, що її сьогодні як на терені СРСР і її сателітів, так і в демократичних країнах можна обсервувати. Ясно, що в такому підході до справи автор не може напр. в христологіїв і миролюбнім посланню патріярха Алексія в справі мирової кампанії в 1950 р., доглянути істоти справи, а саме зручно та випробованого вістря московського імперіялізму.

М. Ж-н.

ЗАЙВЕ ВИДАННЯ

УВАН у США. Комісія для охорони і збереження літературної та мистецької спадщини В. К. Винниченка. "Воладимир Винниченко" (Статті і матеріали) Нью Йорк 1953, ст. 72.

В замітці редакційної колеги читаємо, що "Українська Вільна Академія Наук у США поставила собі за мету дбати про охорону цієї спадщини (В. Винниченка — чи не можна вивчати досліджувати і зберігати літературну спадщину Винниченка Р. К.) і про дальше вивчення її. Для цього створено окрему комісію". Запитаємо — у рамках літературної комісії УВАН? Нам невідомо про створення якогось окремого тіла для збереження пам'яток напр. по М. Кулішеві, Хвильовому і т. д. Якщо ж знову ходить про **політичну гльорифікацію** тієї трагічної постаті, то нам здається, що тут ні при чому фірма наукової інституції. Правильність нашої думки підтверджує зміст збірника.

Збірник відзначається статтею дружини покійного письменника: Р. Винниченко — "В. К. Винниченко" (біографічна канва). Читаючи статтю пані Винниченко мимоволі постає враження, що "телеграфічний" стиль тієї статті зумовило не так обмеження місця у збірнику, як скоріше потреба промовчати деякі епізоди з життя В. Винниченка. Для підтвердження нашої опінії наводимо дослівно: "Побачення з Масариком і Бенешом. Їхнє **умовлення** їхати до СРСР (підкреслення наше — Р. К.). Виїзд до СРСР. Квітень 1920. Москва. Харків. Харків... Чехія. Карлсбад. Кінець 1920 р. — 1921 року. Німеччина. Берлін... (стор. 14). Ми навмисно скомулювали декілька уривків, щоб у читача, який знає біографію Винниченка, постав образ самої методики написання біографії. Як трагічно звучать останні рядки цієї статті, мовляв: "Під час війни він не мав змоги виїхати з головної департаменту Альп — Марітім і під постійною загрозою арешту та депортації німцями допомагав, як міг тим, що ховались від окупанта і робили "резистанс" (ст. 15). Це — відносно французів, а як помагав Винниченко українському резистансові? Відповідь залишаємо редакторам наступних, заповіджених чисел збірника.

Автором другої статті — "Остання резиденція В. Винниченка" — є відомий літературознавець Б. Подоляк. Свою статтю попереджує обширним вступом про причини, які спонукали Винниченка набути "Закуток". Як бачимо, причини були перш за все фінансової натури. Конфіскація гонорару, що його одержував Винниченко з УССР і "бойкот і ізоляція письменника з боку численної української еміграції". Далі автор стверджує, що "жодної надії на створення в українському середовищі хоч би сепаратної бази існування в письменника не було" (стор. 19). Про причини бойкоту, подаючи хоч би своє власне наświetлення, п. Подоляк не має охоти писати. Рівночасно одначе сугереє думку, мовляв лист Винниченка з вересня 1933 року до Політбюра КП(б) 1) перший "в світовій публіцистиці" заторкнув питання нестерпних умовин української підсоветської дійсності і проблему творення нового типу трудівника-селянина, який аж тепер зрозумів хибні заложення "радянського будівництва державного соціалізму". Думаємо, що думки Винниченка про становище України під большевицькою окупацією були спізнені на добрий десяток років. Це, що Винниченко писав в 1933 р. — було вже відомо у раних 20-их роках, коли представники УНР розсплали до Західних держав різні меморіяли 2). В дальшій частині своєї статті подає п. Б. Подоляк більше і менше цікаві подробиці про побутові умовини життя Винниченка. І так на стор. 32-й читаємо: "Партер має: 1) малесенький передпокій (довжина 3 м., ширина 2 м. 60 см., висота 2 м. 60 см.). Вітальню (довжина 4 м. 60 см., ширина 2 м. 60 см., висота 2 м. 60 см.).". На нашу скромну думку було б більш доцільно, щоб за таке діло брався будівничий інженер, а не літературознавець, що при

ноданні поодиноких вимірів може легко розгубити декілька сантиметрів... З цілої статті найбільш цікавий уступ, в якому згадує автор про архів і недруковані рукописи Винниченка. Цікаві спогади про Винниченка подав Ю. Тищенко-Сірий ("Участь В. К. Винниченка в революційному русі"). На жаль ці спогади своєю тематикою охоплюють лише два роки (1914-16), а тому ми примушені зачекати на їх продовження, бо і сам автор пише, що "Був з Винниченком протягом більше двадцяти років не тільки в приязних а також й у дружніх відносинах" (стор. 42). (Спогади бл. п. Ю. Тищенка знаходяться в рукописі³). Статті С. Гордінського, М. Гдушенка, М. Келлера про малярську творчість покійного важко нефаховій людині оцінити. Думаємо, що вони містять об'єктивні нотатки про малярську творчість Винниченка. Для нас цінне твердження Гордінського: "Чи теми й ідеї літературної і політичної діяльності Винниченка відбилися якоюсь мірою у його малярстві? На це можна відповісти: ні". (стор. 59).

Підсумовуючи всі позитиви й негативи збірника приходимо до висновку, що його поява на українському книжковому ринку під сучасну пору себе не виправдує. Це не лиш тому, що сьогодні маємо в наукових виданнях обговорювати важніші справи, але і тому, що автори не спромоглися на об'єктивну методи досліджуваності і спадщини В. Винниченка.

Р. К.

Замітки Редакції:

1) Чи це випадково не той самий "відкритий лист до товариша Сталіна", в якому В. К. Винниченко признає, що жертви при будові соціалізму конечні? І лиш зазначає, що цифри жертв у СССР за високі...

2) Зрештою, коли розходиться про "світову публіцистику", то саме на початку 20-их років реально описи страхіть у революційній і пореволюційній більшешві були дуже розповсюджені. Пор. писання англійського дипломата-журналіста Локарда і численні статті з приводу голоду в Україні в 1921-22 рр. та міжнародної допомогової акції. І саме в тих часах В. К. Винниченко славословив большевників і брав участь у їх урядах та ще пізніше проповідував "Поворот на Україну".

3) На жаль з споминів Ю. Тищенка-Сірого не виходить так ясно, як нам це відомо з тайних актів охранки, що московська поліція постійно знала "місце перебування Винниченка і ті прізвища, під якими він "прописувався" (мелдувався) в місцях свого побуту. Що його самого не заарештовано, можна пояснити хіба тим, що його навмисне лишали на свободі, щоб вистежувати, з ким він мав зносини, і тоді тих людей арештувати". (Д. Дорошенко: З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага 1936, стор. 86, прим. 116). І документ, що його в деяких випадках виправляє Тищенко-Сірий вказує на кращу і подрібнішу інформацію про підпільні українські соціалістичні рухи, як це може здаватися на перший погляд із слів автора.

До рецензії про В. Винниченка.

Post Scriptum: При нагоді обговорення збірника присвяченого В. Винниченкові бажавмо звернути увагу на один цікавий факт. Популярність Винниченка на еміграції зросла з постановям УРДП, якої кадри не мали змоги пережити трагедії вбивства год. От. Петлюри й поведінку Винниченка супроти цього факту. Свою помилку вони усвідомлять пізніше.

Проте цікаво нам згадати про переговори кругів т. зв. "ЗЧ ОУН" з Винниченком у 1948 році. З "бандерівського" боку брали участь в переговорах Ярослав Стецько, Штикало, Чайківський і Вернигора. Договорювались про створення політичного центру. Про хід переговорів довідуємось з уривків шоденника Винниченка, які були поміщені в "Народній Волі" ч. 29 за липень 1953 п. н. "Щоб раз було ясно". З боку пана Стецька жадних спростувань не було. Думаємо, що коментарі до цієї події зайві, а круги "ЗЧ ОУН" хай вибачать, що їхній "націоналізм" завжди наводимо в лапках.

Л. В.

УКРАЇНСЬКИЙ ГОСПОДАРНИК. Квартальник. Науково - популярний орган. За головною редакцією проф. Миколи Величківського. Нью Йорк 1954. Число 1. Стор. 48.

З ініціативи проф. Величківського, голови Економічної Підкомісії НТШ, появилася перше число журналу з економічною тематикою. "Український Господарник" це кварталник скромного формату призначений для тих, що цікавляться суспільно-економічним життям України та країн теперішнього поселення української еміграції. Почин цей належить вітати, хоча б тільки тому, що метою журналу, крім теоретичних міркувань на суспільно-економічні теми, є обговорення різних практичних і при тому актуальних явищ господарського прогресу країн Заходу. Живемо зараз в країні постійного технічного й промислового росту, що завдяки своїм природнім ресурсам і підприємчості американської ментальності — зуміла у відносно короткому періоді часу зайняти провідне місце у теперішньому укладі політично-економічних сил світу. У зв'язку з тим насуваються нам деякі міркування відносно змісту українського економічного журналу. Багато з нас, працюючи на підприємствах, засвоює собі методи праці, що являються найкращими зразками технічного сучасного здобутку. Будьмо в тому ділі подібні до японців, які з припорушення цесаря Тенно виїздили до Америки і Європи, щоб засвоїти собі всі найновіші здобутки із всіх ділянок суспільно-економічного модернізму. Підглянені й засвоєні здобутки європейської науки й американської техніки були, в міру потреби, примінені при перебудові феодальної Японії в модерну державу. Тому приглядаймося, вивчаймо та обговорюймо наші здобутки й ділімся засвоєним досвідом на сторінках нашого журналу, щоб у майбутньому допомогти своїми скромними силами при відбудуванні звільненої від большевицької окупації батьківщини. Розраховуючи на такий підхід до змісту найближчих чисел "УГ", зв'язуючи теоретичні міркування з набутим досвідом і практикою, внесемо цінний вклад в нашу економічну літературу. З другого боку в журналі мусить бути обширно представлена підсоветська економічна тематика. Перебуваючи на примусовому вигнанні далеко від рідних земель, ми зобов'язані кожночасно розкривати грабінницьку большевицьку методу господарки в Україні та коментувати з погляду української державницької рації всі заходи большевицької влади, спрямовані на економічно-політичне поневолення українського народу. Саме у зв'язку з такою тематикою було б побажаним впровадити до журналу також англійське резюме з важливіх статей. Тоді зробимо журнал доступним також англосаксонському світові, що зараз живо цікавиться всіми проявами української думки. І саме тому прикро нам відмітити одну вправді технічну, але важливу помилку — англійську назву журналу. Не відповідає вона українському наголовоку і абсолютно дезорієнтує чужинця-читача. В першому числі "Українського Господарника" хочемо відзначити такі статті: Инж. д-р К. Яковлів - Церкевич — Спроба аналізу участі чужинецьких капіталовкладів у господарському житті України, Проф. Е. Сластиненко — Рибне господарство України, Проф. О. Корсунський — Птахопромисловість у ЗДА, Проф. М. Величківський — Загальний огляд сучасного економічного стану головних демократичних країн вільного світу, Проф. П. Кованьковський — Фінансово-економічна політика ЗДА, Д-р Б. Винар — Економічні проблеми соціалізму й ліквідація протилежностей між селом і містом, Проф. В. Гришко — Депортація і нищення провідної верстви — вікова традиція поневолення народів Москвою, Проф. М. Величківський — Сучасний стан з цукром в Україні.

Журнал "Український Господарник" заслуговує на всебічну піддержку всього українського громадянства, що розуміє вагу і значення українського економічного коментаря у політичному змагу за повернення української державної самостійності.

НАДІСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ.

- 1) Володимир Винниченко. Статті і матеріали. УВАН, Нью Йорк 1953, стор. 72.
- 2) Я. Рудницький. Українські бібліотеки в Канаді. 2-ге вид. УВАН, Вінніпег 1954. Стор. 46.
- 3) Бюлетень УВАН у США ч. 9, грудень 1953, стор. 12, ч. 10, травень 1954. Стор. 20.
- 4) Український Господарник ч. 1. Нью Йорк 1954. Стор. 48. Ч. 2, стор. 64.
- 5) Вісті ЦЕСУС-у ч. 1. (1953-54). Париж, стор. 24.
- 6) Смолоскип. Журнал української молоді. Париж. Чч. 1-9. 1954.
- 7) Голос Молоді, р. III. Ч. 1. Вінніпег.

- 8) Молода Україна. Журнал української демократичної молоді. Торонто р. IV. Чч. 14-16.
- 9) Пороги. Місячник літератури — науки — культури. Буенос Айрес — Нью Йорк. Чч. 46-47, 52-53.
- 10) Овид. р. V. ч. 12, чч. 3-5. 1954. Буенос Айрес.
- 11) Листи до приятелів, п. 1953. Ч. 10, р. 1954. Чч. 3-8. Нью Йорк.
- 12) Хлібороб. Бразилія. Курітіба. р. 1953. Ч. 35. 1954, ч. 6.
- 13) Українське Громадське Слово. Нью Йорк, р. 1953. Ч. 12. 1954, чч. 1-5, 8.
- 14) Післанець Правди. Честер, 1953, ч. 12. 1954, чч. 1-3, 5-6, 7-8.
- 15) Віра і Культура. Вінніпег, р. 1954, ч. 9.
- 16) Зов Ордену. Лондон, травень 1954.
- 17) Бюлетень КУК. Вінніпег, 1954, ч. 6. 7-8.
- 18) The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. Vol. III. 1953. № 1(4), p. 485-604.
- 19) John P. Sydoruk: Ideology of Cyrylo-Methodians and its Origin. UVAN. Winnipeg. 1954. p. 64.
- 20) W. Kirconnell: Canadian Toponomy and the Cultural Statification of Canada. UVAN. Winnipeg. 1954. p. 16.
- 21) Kalenik Lissiuk: For Land and Freedom. Ontario, Calif. 1954. p. 36.
- 22) The Ukrainian Quarterly. IX. № 4. 1953. No. 1-2. 1954. New York.
- 23) L'Ukraine Libre Paris. № 1. 1953. No. 1-6. 1954.
- 24) Ukrainian Digest. October-November 1953. Winnipeg.
- 25) Ukrainian Commentary. Winnipeg. Year III. № 5-6-7.

КАСОВИЙ ЗВІТ

ЦЕНТРАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА СТИПЕНДИЙНОГО ФОНДУ ім. О. ОЛЬЖИЧА

за час від 1-го липня, 1954 до 31-го грудня, 1954.

А. ЗДПА

I. Приходи:

1. Готівка в касі з червня 1951	\$ 399,93
а) Юліян Кушнір, Ютика	\$ 98,50
Нестор Столярчук, Нью Йорк	70,—
Ярослав Чухрай, Клівленд	64,—
Юрко Любінецький, Лорейн	43,50
Іван Лехновський, Рачестер	18,50
Дмитро Січ, Трентон	12,—
	306,50
3. Індивідуальні вплати до каси Центрального Керівництва безпосередньо:	
д-р Петро Стерчо, Шикаго	39,—
Григорій Яремчук, Нью Йорк	35,—
д-р Володимир Михайлів, Нью Йорк	15,—
інж. Степан Куропась, Шикаго	10,—
мгр. Микола Яшко, Шикаго	10,—
д-р Осип Коропей, Дітройт	7,50
Дмитро Вирста, Рачестер	5,—
д-р Юліян Сілецький, Лорейн	5,—
М. Курчак, Мідов	4,—
Степан Коцюба, Міннеаполіс	3,—
інж. Юрій Артюшенко, Шикаго	2,—

д-р Тома Лапичак, Шикаго	2.—	
Володимир Шемердяк, Шикаго	2.—	
Микола Марків, Шикаго	1.50	
Ілля Павліш, Шикаго	1.—	
Степан Маланчук, Шикаго	1.—	
Дмитро Сікачевський	0.50	143,50
4. З Конференції Націоналістичної Молоді в Клівленді добровільний даток		25.—
5. Переходові суми:		
Красвий Провід "Зарева" в ЗДПА, на пресовий фонд "Розбудови Держави"	120.—	
Дмитро Фурманець, Нью Йорк, із збірки на прес. фонд "Розбудови Держави"	12.—	132.—
6. Зворот позик:		
М. Федак, Шикаго, студ. політ. наук, був. командир УПА	100.—	
В-во "Листка Дружби"	30.—	130.—
Разом сума приходів		\$1,136,93

II. Розходи:

1. Уділені студійні і інші допомоги:			
а) Різним студентам у Німеччині посередництвом Представника Стип. Фонду, кол. Павла Дорожківського, Мюнхен		\$320.—	
б) Безпосередні допомоги:			
Дм. Павлишин, Іннсбрук	\$70.—		
Степан Тимків, Мюнхен	30.—		
Анатоль Романюк, Лювен	25.—		
інж. О. Барецький, Мюхен	20.—		
інж. А. Жуковський (через О. Зінкевича, підчас хвороби)	15.—		
Л. М. Мардак, Леобен, Австрія	10.—		
д-р Ост. Грицай, Мюнхен	10.—		
Іван Жеґуц, Мюнхен	7.50		
Василь Рождественський, Мюнхен	5.—	\$192.50	\$ 512.50
2. Допомоги позиками:			
М. Федак, студ. політ. наук, Шикаго, Юніверсити, б. УПА-іст	100.—		
В-во "Листка Дружби"	30.—		130.—
3. Допомоги на З'їзди:			
Красвий Європейський З'їзд "Зарева" в Парижі, літо 1953	100.—		
Учасникам Штокгольмської Конференції, членам "Зарева", що брали участь з рамени ЦЕСУС-у	50.—		150.—

4. Допомогові переходові суми:		
Із збірок на "Розбудову Держви"		132.—
Всіх допомог разом		\$ 924.50
5. Організаційні витрати:		
Канцелярйні витрати (квитарі, па- пір, коверти, виготовлювання дру- ків і т. п.	\$53.05	
Порто	21.20	
Членська вкладка до УККА	20.00	
Кошти участі в Конвенції УКК в 1952 р.	69.09	\$ 163.34
Усіх витрат		\$1,087.84

III. Зіставлення:

а) Приходів (включно з готівкою в касі з по- переднього розрахункового періоду)	\$1,136.93
б) Усіх розходів	1,087.84
в) Готівка в касі на день 20. грудня 1953, коли припинено операції Фонду до черго- вої Конференції, 31. XII. 53	\$ 49.09

Б. КАНАДА

Приходи:

Готівка на день 20-го травня 1951 р.	\$112.08
Збірка до 31. XII. 1953	350.15
Вкладки до 31. XII. 1953 р.	422.30
Переходові суми	12.00
Різне	64.50
Разом приходи	\$961.03

Видатки:

Допомоги	\$825.00
Адміністраційні видатки	41.05
Різне	45.00
Разом видатки	\$911.05
Сальдо на день 31. XII. 1953. р.	\$ 49.98

В. ЗАГАЛЬНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ЗДПА І КАНАДИ

Приходи	\$2,097.96
Видатки	1,998.89
Сальдо на день 31 грудня 1953 р.	\$ 99.07

За вірність: д-р Петро Стерчо
(керманіч).

ЦІНА 40 ЦЕНТІВ